

Vliv finanční gramotnosti na kvalitu života seniora

Jitka Forejtová Zhořová

Bakalářská práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií
akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jitka Forejtová Zhořová**
Osobní číslo: **H138025**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Vliv finanční gramotnosti na kvalitu života seniora**

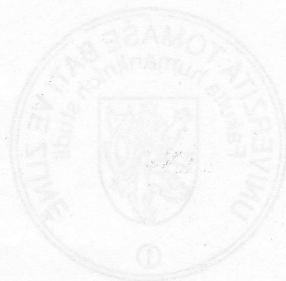
Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- vymezení pojmu finanční gramotnost;
- složky finanční gramotnosti;
- znalosti seniorů ve finanční sféře;
- vliv nedostatečné finanční gramotnosti na život seniorů.

Součástí práce bude sociologický výzkum zaměřený na tematiku finanční gramotnosti seniorů.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Disman, M. Jak se vyrábí sociologická znalost. UK v Praze: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.

Kápl, M., Tepper, T. Peníze a vy. Praha: Prospektrum, 1991. ISBN 80-85431-19-X.

Klínský, P. aj. Finanční gramotnost – úlohy a metodika. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2009. ISBN 978-80-87063-26-2.

Kraus, B. aj. Teorie výchovy. Brno: IMS, 2006. ISBN 978-80-87182-04-8.

Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, Vyd. 1., 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

Křivohlavý, J. Pozitivní psychologie. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-736-7726-8.

Křivohlavý, J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie – Možnosti, které čekají. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3604-4.

Laca, S. Etika v životnej perspektíve človeka. Brno: IMS, 2013, 230 s. ISBN 978-80-87182-36-9.

Mühlpachr, P., Bargel, M. Senioři z pohledu sociální pedagogiky. Brno: IMS, 2011. ISBN 978-80-87182-21-5.

Mühlpachr, P., Vadúrová, H. Kvalita života. Brno: MU, 2005. ISBN 80-210-3754-7.

Noveský, I. aj. Slabikář finanční gramotnosti. Praha: Cofet, 2009. ISBN 978-80-254-4207-4.

Punch, K. Úspěšný návrh výzkumu. Praha: Portál, 2008, Vyd., 230 s. ISBN 978-80-7367-468-7.

Syrový, P., Novotný, M. Osobní a rodinné finance. 2. aktualiz. vydání, Praha, Grada, 2005. ISBN 80-247-1098-6.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alena Plšková

Institut mezioborových studií

Datum zadání bakalářské práce:

15. prosince 2014

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2015

Ve Zlíně dne 15. prosince 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.

děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk bakalářské práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – bakalářskou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem bakalářské práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na bakalářské práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

20. 2. 2015

J. M. A. FORESTOVÁ ZHROBČOVÁ
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Předkládaná práce je zaměřená na finanční gramotnost jako na významný faktor, jenž se podílí na kvalitě života seniora. Dostatečná finanční gramotnost předchází vzniku nežádoucím sociálním, psychologickým i ekonomickým dopadům na život člověka. Kvalitu života seniora ovlivňuje mnoho faktorů, např. životní styl, hodnotový systém, zdravotní stav, sociální prostředí, schopnost adaptovat se na životní změny, včetně osvojení si finančních kompetencí. Dobrá míra finančních schopností a zodpovědné ekonomické chování jsou důležité pro spokojené stáří. Rozumný a uvážlivý přístup k životu je podstatný nejen v oblasti zdraví, ale také v sociální a ekonomické sféře. Teoretická část bakalářské práce vysvětluje a definuje oblasti, na které se práce zaměřuje. Jedná se o stáří a stárnutí, kvalitu života a finanční gramotnost. Praktická část bakalářské práce analyzuje a interpretuje výsledky výzkumného šetření. Výsledky výzkumu ukazují, zda mají senioři dostatečnou finanční gramotnost, a je-li finanční gramotnost faktorem, který se podílí na zkvalitnění života seniora.

Klíčová slova: stáří, stárnutí, příprava na stáří, kvalita života, zdraví, zdravotní péče, prostředí, participace, vzdělání, hmotné zabezpečení, finanční gramotnost, nezaměstnanost, předlužení, sociální vyloučení.

ABSTRACT

The presented work is focused on financial literacy as a significant factor that contributes to the quality of life of elderly people. Sufficient financial literacy prevents the formation of undesired social, psychological and economic impacts on human life. The quality of life of elderly people is affected by many factors such as lifestyle, value system, health status, social environment, the capability to adapt to changes in life, including the acquiring of financial qualifications. Good measure of financial abilities and responsible economic behavior are important for happy old age. Rational and judicious approach to life is essential not only in the field of health but also in social and economic spheres. The theoretical part of the bachelor thesis explains and defines areas which the thesis is focused on. It is about old age and aging, quality of life and financial literacy. The practical part of the bachelor thesis analyses and interprets results of the research survey. The results of research show whether elderly people are financially literate enough, and whether

financial literacy is a factor that participates to the improvement of the quality of life of elderly people.

Keywords: old age, aging, preparation for old age, quality of life, health, health care, environment, participation, education, material support, financial literacy, unemployment, over-indebtedness, social exclusion.

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za vedení mé bakalářské práce, za cenné rady, podnětné připomínky a za slova povzbuzení.

Velké poděkování patří mé rodině, která mě po celou dobu studií podporovala.

Je-li cílem života jen dál žít a vegetovat, pak takový život nemá smysl.“

Benjamin Franklin

„Vzdělání je nejlepší cestovné pro stáří.“

Aristoteles

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ	12
1.1 HODNOCENÍ STÁŘÍ.....	14
1.2 ASPEKTY STÁRNUTÍ.....	17
1.3 ÚSPĚŠNÉ STÁRNUTÍ.....	22
2 KVALITA ŽIVOTA	24
2.1 TEORETICKÉ DEFINICE KVALITY ŽIVOTA.....	26
2.2 DIMENZE KVALITY ŽIVOTA.....	28
2.3 KATEGORIE KVALITY ŽIVOTA.....	30
2.4 KVALITA ŽIVOTA VE STÁŘÍ.....	32
3 FINANČNÍ GRAMOTNOST	37
3.1 SLOŽKY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI.....	39
3.2 FINANČNÍ GRAMOTNOST V SOCIÁLNÍM KONTEXTU.....	43
3.3 VÝZNAM SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY PRO FINANČNÍ GRAMOTNOST SENIORŮ.....	47
II PRAKTICKÁ ČÁST	50
4 CÍLE, METODY VÝZKUMU A STANOVENÍ HYPOTÉZ	51
4.1 VÝBĚR RESPONDENTŮ.....	54
4.2 ANALÝZA A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	56
ZÁVĚR	69
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	71
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	75
SEZNAM OBRÁZKŮ	76
SEZNAM PŘÍLOH	78

ÚVOD

Společenská uskupení či lidská populace se od pradávna proměňují, vyvíjí a dělají pokroky v nejrůznějších oblastech vědy. Rozšiřují se obzory v humanitních i přírodovědných oborech, velký rozvoj si připisují technické a zejména lékařské obory. Nové technologie, ekonomické a medicínské pokroky, včetně možnosti vzdělávání všech věkových skupin naší společnosti, přispívají ke zlepšení životních podmínek. Lepší životní styl a sociální růst se ve velké míře podílí na vyšším věku dožití jedince. Seniorský věk se v současné společnosti stává další významnou etapou lidského života. Senior již dávno není spojován s vetchým a slabým jedincem, nejsou to už jen staříci o holi a stařenky v šátku. V současné společnosti je skupina seniorů heterogenní. Důchodového věku se dožívají jedinci v plné síle, aktivní, mnohokrát pokračují dál v působení ve svých profesích a aktivně se účastní společenského i rodinného života. Avšak ne všichni senioři se s novou životní etapou dovedou pozitivně vyrovnat, dál uspokojovat své potřeby, využívat svůj potenciál a žít kvalitním a plnohodnotným životem.

Kvalitu života můžeme vnímat jako subjektivní míru spokojenosti s podmínkami vlastního života, např. s finanční situací, rodinnými vztahy, životním stylem, sociálním prostředím apod. Seniorská etapa lidského života je ovlivněna pozitivními i negativními aspekty. Mezi negativní aspekty můžeme zařadit, např. odchod do důchodu, změna ekonomické situace, nárůst zdravotních problémů, strach z osamělosti, ztráta autonomie aj. Na kvalitativní stránku života seniora pozitivně působí jeho aktivní příprava na „podzim života“. Příprava se zaměřuje zejména na finanční zabezpečení a plnohodnotné naplnění volného času. Reflektovat změny ve společnosti a umět uvést do rovnováhy požadavky jedince a společnosti úzce souvisí se sociální pedagogikou.

Soudobá společnost, oproti minulému režimu, klade na jedince větší odpovědnost za život. Součástí odpovědnosti za život je prevence. Prevence, tedy předcházení negativních dopadů, je velmi důležitá také v sociální oblasti života. Nežádoucí sociální důsledky mohou být podmíněny nedostatečnou finanční gramotností. Nemůžeme také opomenout další negativní dopady, které souvisí s nedostatečnou finanční gramotností, a to dopady na ekonomickou a psychickou stránku života jedince. Nedostatečná finanční gramotnost je velkým společenským problémem. Proto je výuka finanční gramotnosti důležitá nejen u dětí a mládeže, ale z pohledu sociální pedagogiky má svůj význam také u dospělých

a seniorů, neboť předchází vzniku sociálně patologických jevů, jejichž náprava je pak dlouhodobá a komplikovaná.

Cílem bakalářské práce je zjištění, zda mají senioři dostatečnou finanční gramotnost, a zda se finanční gramotnost podílí na jejich kvalitě života. Teoretická část bakalářské práce je rozčleněna na tři kapitoly. První kapitola vysvětluje poslední etapu lidského života, kterou je stáří a zabývá se procesem stárnutí. Druhá kapitola se zaměřuje na definování kvality života a poslední třetí kapitola vymezuje finanční gramotnost, třídí složky finanční gramotnosti a zdůrazňuje její význam pro sociální pedagogiku. Praktická část ve čtvrté kapitole analyzuje a vyhodnocuje výsledky kvantitativního výzkumu pomocí sebraných dat. Pro výzkum je zvolena metoda dotazníkového šetření, která splňuje podmínky a cíl výzkumu. Interpretace výsledků výzkumu posuzuje, je-li finanční gramotnost současných seniorů dostatečná, a zda působí na kvalitu života.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ

Biologický vývoj je involuční, individuální, zákonitý a nezvratný proces zrání organismu, jenž postihuje fyzickou a psychickou stránku osobnosti. Životní cyklus má povahu nejen biologickou, ale i sociální. Lidský organismus během svého vývoje prochází jednotlivými vývojovými etapami, přičemž každá etapa má své specifické vývojové znaky a fáze socializace. V průběhu socializace si jedinec osvojuje komunikační schopnosti, zvnitřňuje si společenské normy a hodnoty, přijímá společenské role a vzorce chování. Můžeme říci, že během socializace si jedinec formuje vlastní „já“. V průběhu socializace rozlišujeme čtyři základní etapy v životě jedince, a to dětství, mládí, dospělost a stáří. (Kraus, 2008, s. 62)

Období stáří je popisováno jako životní etapa ztrát a úbytků. Obvykle se pojí s postupným poklesem fyzických, psychických i sociálních schopností. (Vážanský, 2010, s. 78). Stáří je přirozené období lidského života. Jedná se o poslední vývojovou etapu, která lidský život uzavírá. Přestože můžeme stáří považovat za objektivní realitu, jsou jeho vymezení i pojetí různorodá, neboť reagují na závažné společenské proměny, např. demografické změny, zlepšování zdravotního a funkčního stavu starších osob, technologický vývoj. (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 17-18) Většinou každý člověk v průběhu života přehodnocuje své postoje, názory a mínění na stáří, jenž jsou často determinovány společenskou atmosférou a tolerancí ke stáří.

Vymezit počátek etapy stáří, nelze jednoznačně určit. „V současnosti dle Světové zdravotnické organizace nastává období stáří po 60. roce života a lze je rozčlenit na rané stáří (60-75 let), pravé stáří neboli pokročilý věk (75-90 let) a dlouhověkost neboli vysoký věk (nad 90 let).“ (Skorunková, 2011, s. 62) Období po 60. roku života jedince je vymezeno pojem „třetí věk“, neboť vystihuje jedince jako aktivního, nezávislého a tvořivého. Pojem „čtvrtý věk“ označuje jedince, který je nesoběstačný v důsledku somatického či psychického onemocnění a vyžaduje pomoc a péči svého okolí. (Skorunková, 2011, s. 62)

Zralý věk nebo také druhou polovinu života můžeme určit tzv. „kalendářním věkem“, avšak ten nepostihuje involuční individuality organismu.

Členění druhé poloviny života podle kalendářního věku:

- 45-59 let; věk střední nebo zralý
- 60-74 let; věk vyšší nebo rané stáří
- 75-89 let; věk stařecký nebo vlastní stáří
- 90 let a výše; dlouhověkost

Proces stárnutí probíhá postupně. Jednotlivá definovaná období se odlišují méně zřetelnými změnami, a proto se pro věkové skupiny používá praktické označení 50+, 60+, 70+ atd. Kalendářní věk však nevypovídá o skutečném stáří, a tak je v lékařství užíván termín „skutečný, biologický“ nebo také „funkční věk“. V současné době lékařské metody umožňují rozpoznat skutečný stav jedince, který nemusí být vždy shodný s věkem kalendářním. K ucelenému přehledu je nezbytné uvést tzv. „psychosociální čas“, který vypovídá o měnícím se životním stylu, jeho znacích a vztazích v různých životních obdobích. (Haškovcová, 2010, s. 20-25)

Období stáří určují životní události, jako např. odchod do důchodu, osamostatnění potomků, narození vnoučat, ovdovění apod. Tyto události však nemusí být se stářím nezbytně spojovány. V etapě stáří dochází k určitým proměnám a změnám, které se projevují na psychické i fyzické stránce osobnosti. Po fyzické stránce obvykle dochází k úbytku sil a elánu, dále snížení fyzické kondice a rovněž se mohou projevovat zdravotní problémy. Po psychické stránce dochází ke snížení výkonnosti zejména ve smyslu pro adaptaci na nové jevy, přizpůsobení se technologickému, komunikačnímu či elektronickému pokroku a projevuje se snížená schopnost učit se novým věcem. Etapa stáří je rovněž vyznačena novým životním rytmem, který obvykle souvisí s odchodem do důchodu nebo změnou pracovního rytmu. Starší člověk je vystaven jinému dennímu režimu, který je odlišný od pravidelného, zaběhnutého, pracovního chodu. Starší člověk přehodnocuje své životní plány, hledá nové aktivity, věnuje se naplno zájmům a koníčkům, které ho naplňují a uspokojují, anebo je naopak zklamán, uzavírá se a izoluje od sociálního prostředí.

Každý člověk přistupuje ke stáří individuálně. Přizpůsobení se nové životní etapě je ovlivněno celkovou reaktivitou osobnosti, jejími vlastnostmi a dispozicemi. Rozdílný přístup a akceptace období stáří se liší mírou pesimismu a optimismu, dávkou aktivity a pasivity a rovněž se na popření či přijetí reality podílí životní zkušenosti, zdravotní stav a sociální status jedince. Podle Eriksonovy teorie psychosociálního vývoje

se starší člověk vyrovnává s prožitým životem, bilancuje a dochází ke konfliktu integrity ega a zoufalství. Zásadním úkolem pro stáří je najít nový smysl života a být schopen se uplatnit v rodinném i společenském životě. (Skorunková, 2011, s. 63,65)

1.1 Hodnocení stáří

Stáří je fenoménem, tedy jevem, které se ukazuje, projevuje a je individuálně chápáno. Rostoucí podíl seniorské populace, vlivem demografické proměny společnosti, je velmi silným společenským tématem současné společnosti. Asi každý z nás už zaslechl výroky adresované seniorům, např.:

- „Stáří mají být doma a nezavazet v práci mladým“.
- „Raději je dáme do domova důchodců, než se o ně starat“.
- „Však nemá co na práci, ať si počká“.
- „Je jich plný obchod, pletou se pod nohama“.
- „Vezmeme si babču domů, budou z toho penízky“.

Populace ve společnosti je determinována morálními hodnotami a také předsudky a stereotypy, které ovlivňují postoje, názory a smýšlení mladší generace o stáří, jež je vnímáno spíše negativně. (Prášilová, 2013, In: Laca, 2013, s. 110)

Uvedu některé příklady o hodnocení stáří, se kterými jsem se setkala.

Stáří znamená být v důchodu

Odchodem do starobního důchodu nekončí aktivní život. Mnozí zaměstnavatelé si vážící cenných zkušeností a umožňují seniorovi nadále v dané profesi působit. Aktivní zapojení do rodinného i společenského života je obohacím jak pro samotného seniora, tak i pro jeho okolí. Odchod do důchodu do jisté míry přináší ztrátu sociálních kontaktů. Starší lidé pak mohou být vystaveni nebezpečí sociální izolace. Aktivní stáří je tak bojem proti sociální izolaci a pocitu nepotřebnosti či nedůležitosti.

Stáří lidé jsou hloupí

Starší lidé obvykle pomaleji přivyknou technologickým, ekonomickým a jiným výtvarným dnešní moderní a přetechnizované doby. S přibývajícím věkem klesají jejich možnosti rychle se učit něčemu novému. Avšak mnoho dnešních seniorů je schopno si uchovávat duševní výkonnost. Důkazem, že lidský mozek je schopen učit se novým věcem, jsou např.

hojně navštěvované kurzy v rámci Univerzity třetího věku a existence spolků a programů, které podporují aktivní stáří. Učení se novým věcem udržuje mozek aktivní.

Staří lidé jsou nemocní

Stáří je zákonitý, biologický a nevratný proces. Stárnutí je individuální, je určováno genetickými faktory a ovlivňováno životním stylem, pohybovou aktivitou, stravovacími návyky a prostředím, ve kterém jedinec žije. Starší organismus má pomalejší a ne vždy stoprocentní schopnost regenerace. Nedokáže vždy účinně reagovat na změny zdravotního stavu. Na druhé straně je však mylná představa, že stáří jde ruku v ruce s nemocemi a nesoběstačností. Dnešní senioři se dožívají mnohem vyššího věku, než tomu bylo v minulosti. Mnohdy se těší i překvapivě dobrému zdraví, žijí často aktivnějším životem, nežli jedinci ve vývojové etapě dospělosti.

Staří lidé patří do domova pro seniory

Hektický, uspěchaný, sobecký a kariéristický život soudobé společnosti zapomíná na důstojný a uspokojivý život seniorů. Starší lidé začnou být v určité fázi svého života pro mladší generaci nároční pro jejich obslužnost z důvodů psychických poruch nebo somatických obtíží. Proto se nabízí mnoho racionálních důvodů pro možnost dožití v seniorských domovech. Právní řád České republiky ustanovuje v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v §49, odst. 1, přesnou specifikaci, kterým osobám domovy pro seniory poskytují své služby. „*V domovech pro seniory se poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost zejména z důvodu věku, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.*“ (Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, online) Je potěšující, že i přes celodenní péči, kterou někteří senioři vyžadují, jsou mezi námi ti, kteří s láskou a soucitem pečují o své blízké v pokročilejším věku a umožňují jim být se svou rodinou a ve svém domovském prostředí. Vliv domova a empatické chování blízkých pozitivně ovlivňuje psychiku i tělesné zdraví seniora.

Stáří znamená být chudý

V životě seniora může být odchod do důchodu významnou událostí s ohledem na finanční zajištění. Kvalitativní příprava na život v důchodu v oblasti finanční, majetkové a volnočasové, v době ekonomické aktivity, pozitivně ovlivňuje život seniora. Seniorská skupina je heterogenní. Existence některých seniorů je závislá pouze na sociálním zabezpečení v dávkách starobního důchodu a mohou mít skutečné problémy

se zabezpečením svých potřeb. Je však nutné zmínit, že výše této sociální dávky je rozdílná. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, upravuje výši starobního důchodu. (Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, online) Své místo ve společnosti zaujímají rovněž senioři, kteří jsou finančně zabezpečení, mohou si dovolit žít standardně, naplňovat svá přání a uspokojovat své potřeby, mnohdy i na úrovni pracovně aktivního člověka.

Úpadek morálních hodnot, mínění a postoje sebevědomého, asertivního a ekonomicky produktivního mládí, přetrvávající předsudky a stereotypy mezi některými jedinci či skupinami ve společnosti mohou být rovněž příčinami znevýhodňování seniorů ve společnosti. Stáří je mladší generací „penzionováno“. Na starší osoby bývá pohlíženo nejen jako na slabé a bezmocné jedince, ale také jako na ekonomickou a sociální zátěž společnosti. Významným hodnotovým nosičem o postojích a názorech ke stáří je rodinné prostředí. Každý rodič však není schopen předávat úctu, respekt a pochopení ke starší generaci svým potomkům. Životní standardy a každodenní hektický rytmus soudobé rodiny narušuje generační soudružnost rodiny, oproti pospolitému soužití rodiny v tradiční společnosti. Podle Giddense jsou starší lidé v moderní společnosti hodnoceni jako příslušníci zvláštní kategorie, bez ohledu na své skutečné vlastnosti, záměry a identitu. (Giddens, 1999, s. 153-154) Podle papeže Františka je starší generace „pamětí národa“. Zavrhováním starších osob, ztrácí společnost svoji paměť. Úspěšná společnost je schopna vytvářet přívětivé podmínky pro důstojný život seniorů. (Katolický týdeník, 2014)

Hodnocení stáří v tradiční společnosti

Biologicky podmíněný životní rytmus začíná dětstvím, pokračuje dospělostí a končí stářím a smrtí. V tradiční společnosti byla mnohem vyšší mortalita v nižších věkových skupinách obyvatelstva, než je tomu v soudobé společnosti. (Giddens, 1999, s. 54) Starším lidem byla prokazována významná pokora a úcta pro jejich zkušenosti a moudrost. V kulturách, kde „věkové třídy“ hrály významnou úlohu v chodu komunity, byl starší člověk, tzv. „stařešina“ důležitou osobou, náčelníkem a patriarchou, jehož prohlášení, výroky, názoru nebo rozhodnutí se dostávalo velké a významné vážnosti. Stáří, ve zdravém slova smyslu, bylo považováno za největší vrchol, kterého mohl jedinec ve svém životě dosáhnout. (Giddens, 1999, s. 57) Rodina byla v tradiční společnosti pojímána široce, neboť zahrnovala pokrevné příbuzenstvo a také pracovní výpomoc, služebnictvo atd.

Proto byla mnohem častějším výrazem pro rodinu „domácnost“. V rodinách, domácnostech, tradiční společnosti se věkem zvyšovala autorita nejen mužů, ale i žen. (Giddens, 1999, s. 57-58)

Nemůžeme opomenout, že i v současné době se setkáváme s různými přístupy ke stáří a rodinám. V některých oblastech Asie, Afriky a Oceánie se určitá podoba tradiční rodiny zachovala dodnes. Je zachována soudružnost a pospolitost rodiny, ochrana a péče o starší generaci a hluboká vážnost ke starším osobám. (Giddens, 1999, s. 159)

Avšak ani v době minulé nebylo stáří vždy uctíváno a považováno za moudrost národa. Podle písemných dokumentů Haškovcová uvádí, že byli starší lidé odháněni od „společného stolu“, zejména pokud byli ekonomicky neproduktivní. Primitivní slovanské kmeny donucovaly staré osoby, aby se vrhaly do moře nebo byly zabity pro svoji nadbytečnost. Ekonomický potenciál a společenský status výrazně ovlivňoval image stáří. Proto bývá stáří, vlivem stereotypů, spojováno s chudobou a nepotřebností. (Haškovcová, 2010, s. 38-39)

1.2 Aspekty stárnutí

Stárnutí se projevuje různými způsoby ve všech oblastech života jedince a probíhá u různých jedinců odlišně. Je podmíněno genetickým faktorům a vlivům prostředí, a také je ovlivněno způsobem života, zejména stravovacím a pohybovým návykům. Postihuje psychickou, fyzickou i sociální oblast života. Úhly pohledu na proces stárnutí se v odborné literatuře vymezují na stárnutí biologické, psychologické a sociální. *„Biologickými, psychologickými a sociologickými aspekty stárnutí a stáří se zabývá gerontologie. Psychologickou stránku stáří, zejména problémy adaptace a úroveň intelektuálních výkonů studuje gerontopsychologie.“* (Skorunková, 2011, s. 62)

Podle Giddense jde jen stěží oddělit vliv fyzického úpadku od vlivů sociálních a ekonomických, kterým starší člověk čelí. Dále říká, že fyzický stav může být negativně ovlivněn ztrátou rodinných příslušníků, odloučením od dětí i odchodem do důchodu. (Giddens, 1999, s. 153)

Biologické aspekty stárnutí

Biologické stárnutí je dáno mírou involučních změn lidského těla a determinováno genetickými dispozicemi. Na biologickém stárnutí se podílí životní styl, zdravotní stav,

sociální prostředí, ve kterém jedinec žil a životní podmínky obklopující jedince v současnosti. Biologické stárnutí se projevuje v morfologických změnách lidského těla. Jedná se o vnější změny stavby organismu charakterizované zmenšením postavy, změnami pohybového aparátu, změnou tělesného složení, tj. tuků a svalové hmoty. Dalšími projevy biologického stárnutí jsou funkční přeměny lidského těla (oslabení, zpomalení a úbytek činnosti organismu) charakterizované zpomalením metabolismu, úbytkem motorických schopností, větší unavitelností, sníženou činností nervového systému. Obecně můžeme tyto změny pojmenovat jako „opotrebování lidského těla“. Postupně se zkracuje délka i kvalita spánku. Dále se objevují změny na úrovni smyslového vnímání (zhoršení zraku, sluchu, čichu, vnímání chuti). Rovněž se zpomaluje regenerace a proces hojení ran. Stárnutí navíc zpravidla doprovází různé typy zdravotních obtíží a chronická onemocnění. Je narušena senzomotorika, rovnováha, která se odráží na špatné koordinaci chůze, jenž může vést k častějším pádům a být příčinou pak nepříjemných úrazů. (Malíková, 2011, s. 19-20)

Všechny tyto a další změny podmíněné biologickým stárnutím organismu mohou být příčinou nesoběstačnosti jedince, který je pak odkázán na pomoc druhých osob. Jedinec, který je závislý na péči a pomoci druhé osoby, vyžaduje citlivý přístup, neboť snížená soběstačnost může být vnímána jako vlastní selhání či snížení vlastní důstojnosti. (Skorunková, 2011, s. 63)

Psychologické aspekty stárnutí

Osobnost je jednotou tělesného a psychického tzn., že tělo a psychika spolu úzce souvisí a vzájemně se ovlivňují. Na proměně psychiky ve stáří má tedy svůj podíl i biologické stárnutí, např. vlivem změny v centrálním nervovém systému. Ve stáří dochází k významnému poklesu výkonu kognitivních schopností, které se projevují v oblasti učení, paměti a pozornosti. Starší člověk pomaleji přivyká novým věcem a obvykle lpí už na naučených a zažitých aktivitách či situacích, bývá konzervativní, rigidní a k rozhodování potřebuje delší čas. V nových situacích se cítí nejistý a mnohdy se novotám brání jen proto, že se bojí, anebo může pociťovat stud z možného neúspěchu. V oblasti paměti dochází ke zhoršení vštípení a vybavení si věcí a událostí. Hůře se projevuje krátkodobá paměť, ale události uložené v dlouhodobé paměti (zážitky z dětství apod.) se vybavují lépe a mají trvalejší charakter. Krystalická inteligence vykazuje zlepšení, tj. získané znalosti, strategie či způsoby uvažování, které jedinec získal

dříve, se lépe uchovávají. Zhoršení vykazuje fluidní inteligence, tj. schopnost zpracovávat nové informace, což vede k horší adaptaci na nové prostředí, události apod. Úbytek těchto funkcí lze eliminovat pravidelným duševním tréninkem nebo kompenzovat zvýšeným úsilím, zpomalením tempa při provádění činností, opatrností atd. V důsledku zhoršení činnosti smyslových orgánů a horší schopnosti vybavování si, pozornosti a poruchám paměti může docházet u seniorů ke komunikačním problémům. Starší člověk je v komunikaci pomalejší, často opakuje, co už bylo řečeno, má tendence měnit obsah i sdělení. Konverzace vyžaduje vyšší úsilí i trpělivost, což může být příčinou vyhýbání se okolí, uzavírání se do sebe a vzniku sociální izolace. (Vágnerová, 2007, s. 315-319, s. 407-409)

V průběhu stárnutí se mohou měnit i vlastnosti osobnosti. Nejčastěji se změny ukazují v charakterových vlastnostech, které označujeme jako povahové vlastnosti a jsou úzce spojeny s morálkou a představují jádro osobnosti. Jedinec během svého života reguluje, kontroluje a potlačuje své negativní vlastnosti. S přibývajícím věkem se pak negativní vlastnosti zvyrazňují. Ve stáří se tak například šetrnost mění v lakotu, opatrnost v podezřívavost apod. Na nápadné změně povahových vlastností se však mohou podílet psychické poruchy (např. schizofrenie, demence, Alzheimerova choroba), dále nádorové onemocnění mozku atd., které vyžadují odbornou lékařskou péči. V průběhu stáří jsou patrné změny v pasivních volných vlastnostech, které ovlivňují realizaci činností a schopnost v nich vytrvat. Pasivní vůle se většinou umocňuje, kdežto aktivní vůle, charakterizována jako rozhodnost či iniciativa, bývá postupně snižována. Stárnutí se rovněž projevuje v horší autoregulaci v rámci emočních projevů. Starší člověk mnohdy vykazuje emoční labilitu, vyžaduje potřeby jistoty, stability a zároveň se intenzivněji zaměřuje sám na sebe a projevuje se jeho egocentrismus. (Skorunková, 2011, s. 64)

Sociální aspekty stárnutí

Tyto aspekty stárnutí postihují změny v sociálních stránkách života jedince. Sociální změny postihují postoj ke společnosti a k sociálním rolím, mění se životní styl, který obvykle souvisí s odchodem do důchodu, což také ovlivňuje ekonomickou soběstačnost jedince. Vyrovnání se s odchodem do důchodu je důležitým úkolem seniora, neboť ztrácí profesní sociální status, hledá nové uplatnění a musí se adaptovat na jiný denní režim. Současně se musí naučit hospodařit s volným časem tak, aby jej pokud možno

využíval smysluplně. Senioři mění své postoje k budoucnosti a přehodnocují očekávání od svého života. Dříve byly jejich budoucí aktivity v režii pracovního a rodinného rytmu. Nyní, odchodem do důchodu, si plánují budoucnost sami a v mnohých případech žijí starší lidé zejména přítomností. Sociální stárnutí se projevuje v sociálních dovednostech. Mění se způsob komunikace, akceptace morálních hodnot, míra mezilidských vztahů a uvědomování si „reálného já“. (Vágnerová, 2007, s. 350-367)

Sociální stárnutí pozitivně ovlivňuje zapojení jedince do společenského a rodinného života. Míra potřebnosti staršího člověka v chodu rodiny je předpokladem toho, že se starší člověk bude cítit potřebný, důležitý, nebude osamělý a opuštěný. Omezuje se tak případná sociální izolace či sociální vyloučení. Rodina je zdrojem informací, sociálních kontaktů, významnou oporou a také složkou identity. Senior potřebuje vědět, že stále někam a k někomu patří, že má pro koho žít. Zvýrazňuje se potřeba partnera, který dává pocit sounáležitosti, jistoty a bezpečí. Smrt či nemoc milovaného člověka přináší výrazný nápor na lidský organismus, jenž je vystaven mimořádným podmínkám, které se mohou negativně projevit na psychosomatickém stavu jedince. Vyloučení či omezení negativních dopadů stárnutí, kam řadíme především psychosociální ztráty, pozitivně ovlivňují také kontakty s vrstevníky, existence koníčků či zájmů a vlastní aktivní a kladný přístup k životu. (Skorunková, 2011, s. 64-65)

V průběhu stárnutí se proměňují složky sociální inteligence, která se projevuje ve schopnostech a dovednostech sociální komunikace, spolupráce a ve vztazích mezi lidmi. Složkami sociální inteligence jsou sociálně kognitivní schopnosti a sociální zdatnost.

Změny v **sociálně kognitivních schopnostech** ovlivňují postoj k hodnocení druhých osob a sociálních situací. Rovněž ovlivňují způsob volby adekvátního chování a řešení vzniklých změn či situací. Na sociálně kognitivních schopnostech se podílí sociální percepce a porozumění (umožňují dostatečně chápat sociální dění, porozumět postojům, motivům či pocitům jiných osob a upravit chování podle vyhodnocené situace), dále se na sociálně kognitivních schopnostech podílí sociální paměť (napomáhá uchovávat v paměti lidské tváře, jejich výrazy, postoje, názory a chování). Sociálně kognitivní schopnosti souvisí s praktickými sociálními dovednostmi, které se odrážejí ve skutečném chování a jednání jedince, jež je přiměřené a v kontextu s danou sociální situací.

Změny **sociální zdatnosti** se projevují v prosociálním chování a ve schopnostech udržovat dobré mezilidské vztahy. Proměňuje se vnímání druhých osob, které se odráží v respektu, vstřícnosti a empatii. (Vágnerová, 2010, s. 261-263)

Proces stárnutí tedy postihuje biologickou, psychologickou a sociální oblast života jedince. Změny v jednotlivých oblastech si můžeme také názorně ukázat v přehledné tabulce změn ve stáří.

Obr. č. 1 Tabulka změn ve stáří

Tělesné změny	Psychické změny	Sociální změny
Změny vzhledu	Zhoršení paměti	Odchod do penze
Úbytek svalové hmoty	Obtížnější osvojování nového	Změny životního stylu
Změny termoregulace	Nedůvěřivost	Stěhování
Změny činnosti smyslů	Snížená sebedůvěra	Ztráty blízkých lidí
Degenerativní změny smyslů	Sugestibilita	Osamělost
Kardiopulmonální změny	Emoční labilita	Finanční obtíže
Změny trávicího ústrojí	Změny vnímání	
Změny vylučování moči	Zhoršení úsudku	
Změny sexuální aktivity		

Zdroj: Malíková, 2011, s. 18

Adaptace jedince na stáří

Schopnost adaptace jedince na stáří silně ovlivňují životní události, kterým byl vystaven a jimi v průběhu života formován. Zkušenosti, zdravotní stav, obavy z nových a neočekávaných situací včetně míry pesimismu a optimismu determinují jeho schopnosti se vyrovnat se stářím. V rámci adaptace jedince na stáří rozlišujeme pět typů strategií:

Konstruktivní strategie – jedinec je přizpůsobivý, dokáže se vyrovnat se svým omezením, je tolerantní, sebevědomý a těší se ze života. Udržuje sociální vztahy, pozitivně přistupuje k budoucnosti a stanovuje si přiměřené cíle.

Strategie závislosti – jedinec se projevuje spíše pasivně a očekává pomoc a podporu od druhých osob, jak citovou, tak i ekonomickou podporu. Nemá rád vzrušení, není ctižádostivý, vyhledává klidné prožití zbývajících života.

Obranná strategie – volí jedinec, který byl v produktivním věku aktivní a obvykle společensky velmi úspěšný. Etapy stáří se bojí, pohlíží na něj pesimisticky, má obavy z nesoběstačnosti a závislosti na druhých osobách. Přehnanou aktivitou se snaží

zapomenout na nepříznivé důsledky stárnutí. Jedinec ve stáří bývá konfliktní a má rád moc a kontrolu nad sociálním prostředím.

Strategie nepřátelství – strategii volí jedinec, který nebyl ve svém uplynulém životě úspěšný. Viní druhé ze svých životních selhání. Stáří a stárnutí spojuje s chudobou a nemocemi, je mrzutý a nepřátelský ke svému okolí. Vyhledává konflikty a s mladou generací si nerozumí.

Strategie sebenávisti – jedinec má negativní vztah sám k sobě, prožitý život hodnotí negativně, kriticky, je osamocený a lítostivý. Ve své životní dráze mívá neuspokojivé mezilidské vztahy. Život je mu lhostejný a často považuje smrt za vysvobození. (Vepřeková, Praktický lékař, 2012)

1.3 Úspěšné stárnutí

Úspěšné stárnutí je určováno mírou produktivního a sociálního zapojení jedince v druhé polovině života bez ohledu na fyzické a kognitivní schopnosti. Faktory, které významně ovlivňují úspěšné stárnutí, jsou životní styl, sociální a ekonomický status jedince, vliv sociálního prostředí a vztah každého jedince ke zdraví a prevenci vzniku onemocnění.

K dosažení akceptace stáří, vyrovnání se s procesem stárnutí a nastolení celkové harmonie u seniora napomáhají funkce psychiky. Umožňují zvládání problémů a těžkostí a přispívají k úspěšnému stáří. Těmito funkcemi jsou selekce, optimalizace a kompenzace.

Selekce – umět si vybrat z většího množství možností, „to, co chci dělat, čím se chci zabývat.“ Starší člověk si uvědomuje, že už nemůže dělat vše, že má určitá omezení a snížený adaptační potenciál. Je proto nutné si ujasnit žebříček hodnot a cílů, kterých chce jedinec dosáhnout. Vyrovnat se s faktem, že ve stáří není jedinec schopen vykonávat všechny aktivity, je dobrým předpokladem akceptace stáří a stárnutí.

Optimalizace – výběr nejlepší varianty ze souboru jevů, činností či osob. Starší člověk by měl být schopen si obohatit život svůj i svých blízkých jak kvantitativně, tak i kvalitativně. Dokázat realizovat své cíle a úkoly, kterých chce dosáhnout.

Kompenzace – vyrovnat, nahradit. Kompenzací rozumíme nahradit nebo vyrovnat schopnosti či činnosti, kterých starší člověk s přibývajícím věkem není schopen, a to z důvodu snížení kognitivní či fyzické výkonnosti. Správný vztah ke stáří a stárnutí respektuje neschopnost či nemožnost realizovat to, na co byl jedinec zvyklý. Usiluje o kompenzaci a harmonii ve svém životě. (Křivohlavý, 2011, s. 56-58)

Příprava na stáří

Příprava jedince na stáří je důležitá pro zvládnutí a akceptaci stárnutí. Obecně je příprava na stáří legislativně určena zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Tento zákon upravuje podmínky pro přiznání starobního důchodu a jeho výši, a jenž funguje na principu solidarity. (Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, online) Právní stát je státem demokratickým. Jednou z jeho hlavních oblastí, je sociální rovina. Důchodové zabezpečení je jednou ze složek sociální oblasti demokratického státu. Sociální politika státu, skrze své prostředky a opatření, je také směřována na pomoc lidem, kteří se nachází v mimořádných a nouzových situacích. Příprava jedince na stáří by však neměla spoléhat jen na "štědré dary státu", ale každý člověk by měl aktivně a zodpovědně přistupovat k pomalu blížícímu se období stáří. Z časového hlediska rozděluje přípravu na stáří do tří stádií:

Dlouhodobá příprava – jde tzv. „o celoživotní přípravu“. Pojímá výchovné a vzdělávací programy, a to již od útlého věku. V dětském věku lze posilovat pozitivní vztah ke starší generaci a autoritám. V době školní docházky jde pak o vštípení základních společenských a pracovních návyků. Další disciplínou v rámci dlouhodobé přípravy je výchova k rodičovství, partnerství, zdravotní výchova a upevňování důležitosti prevence ve všech oblastech života včetně zdravého životního stylu.

Střednědobá příprava – se očekává v době ekonomické produktivity jedince, jež si uvědomuje zákonitosti stárnutí a považuje za důležité se na stáří připravit zejména po stránce finanční, volnočasové (případně vzdělávací) a rovněž je důležité si osvojit zásady zdravého životního stylu. Těšit se dobrému zdraví, být finančně zabezpečený, mít možnost plnohodnotně užívat volný čas, zejména v kruhu svých blízkých, uspokojovat své potřeby a zájmy, pak ovlivňuje kvalitu života jedince v důchodu. Počátek střednědobé přípravy můžeme stanovit na přibližně 10 let před nástupem do starobního důchodu.

Krátkodobá příprava – pamatuje rovněž na vytváření finanční rezervy, ale také na možnost bytové úpravy tak, aby s přibývajícím věkem nedělaly jedinci problémy různé nevyhovující, architektonické bariéry. Senioři zvažují možnost bydlení s dětmi, vnučaty či změnu adresy pobytu, aby byli blíže své rodině, blízkým a necítili se osamoceni. V souvislosti s úpravami bydlení hovoříme o tzv. „ekologii stáří“. Krátkodobá příprava je obvykle realizována v době 3 až 5 let před nástupem do starobního důchodu. (Haškovcová, 2010, s. 173-178)

2 KVALITA ŽIVOTA

Koncepce kvality života se objevuje už v dávné minulosti. Počátky zájmu o kvalitu života můžeme zařadit do období starověku. Sókratés, Platón i Aristoteles se ve své době zabývali etikou jako způsobem lidského života a hledali odpovědi na otázky, co dělá život dobrým nebo špatným. Termín „kvalita života“ byl poprvé zmíněn ve 20. letech 20. století v souvislosti s ekonomickým a sociálním zabezpečením nižších společenských vrstev. Výzkum se soustředil na úlohu státu v oblasti podpory sociálně slabších vrstev a jejího dopadu na státní rozpočet. Na konci 30. let se pak kvalita života zavádí do psychologie. V poválečné historii, v 60. letech, se kvalita života objevuje v amerických politických programech. Prezidenti J. F. Kennedy a L. B. Johnson prohlašovali zlepšování kvality života občanů. Kvalita života byla ukazovatelem životní spokojenosti (jak dobře se lidem žije za určitých podmínek) jako protiklad materiálního zabezpečení či konzumu (množství spotřebovaného zboží). Ukazovalo se, že ekonomický růst nepřináší zvýšení spokojenosti občanů, ale docházelo ke zvýšení požadavků, které není vždy možné naplnit. Dalším předmětem zájmu byla spolupráce a pomoc rozvojovým zemím a respektování minoritních skupin. (Vařurová, Mühlpachr, 2005, s. 7)

„V společenských vedách sa pojem „kvalita života“ začíná spomínať až v roku 1968, kedy bol založený Rímsky klub Auréliom Pecceiom. Podľa autorky Draganovej pod pojmom kvalita života všeobecne rozumieme súhrn objektívnych a subjektívnych, posúdiateľných činností a vnemov človeka v jeho každodennom živote a v spoločenských vzťahoch.“ (Mühlpachr, 2013, In: Laca, 2013, s. 102) Římský klub byl založen ve Švýcarsku jako nevládní organizace. Kriticky se dotýkala mnoha společenských témat, např. globální problémy, zbrojení, hrozby jaderné války. Hledala způsoby humanizace člověka a světa a také zvyšování kvality života a životní úrovně lidí. (Vařurová, Mühlpachr, 2005, s. 7)

Termín „kvalita života“ se postupně aplikuje do různých oblastí lidské činnosti, např. do ekonomie, politologie, sociologie, filozofie, teologie, psychologie, sociální práce, do pedagogiky, medicíny, ekologie a také se užívá v technických oborech, architektuře, stavebnictví apod., které opravují či napravují prostředí pro život. Přestože se jedná o velmi frekventovaný pojem, není jeho vymezení zcela jednotné a názorovou shodu nenacházíme ani v oblasti metodologie. O kvalitě života se hovoří v nejrůznějších souvislostech, je ve své předmětu multidisciplinární tzn., že se jí zabývá mnoho vědních

i společenských oborů. Mezi hlavní disciplíny patří sociologie, psychologie, ekologie a medicína, které vnímají předmět kvality života podle svých oborových a specifických hledisek. Vážanský uvádí, že se kvalita života definuje jako úroveň osobní pohody, v kontextu s životním stylem a životními podmínkami, jako pocit naplnění nebo uspokojení, které vychází z faktorů vnějšího prostředí. Dále je kvalita života definována jako dostupnost možností, ze kterých si jedinec může svobodně vybírat při naplňování vlastního života. (Vážanský, 2010, s. 19-21)

Definování kvality života komplikuje existence jejích ekvivalentů, např. pohoda, životní spokojenost, sociální blahobyt, a proto můžeme v širším slova smyslu kvalitu života vymezit jako důsledek interakce mnoha faktorů (sociální, zdravotní, ekonomické, environmentální faktory). (Hnilicová, 2003, online)

Křivohlavý uvádí, že se „*kvalita života dotýká pochopení lidské existence, smyslu života a samotného bytí. Zahrnuje hledání klíčových faktorů bytí a sebepochopení. Zkoumá materiální, psychologické, sociální, duchovní a další podmínky pro zdravý a šťastný život člověka.*“ (Křivohlavý, 2011, s. 124) Termín „kvalita života“ se v lidském vnímání pojí s kulturou, ve které člověk žije, s životním stylem, zájmy a životními cíli jedince. (Křivohlavý, 2011, s. 125)

Na posuzování a hodnocení vlastní životní spokojenosti a kvality života se také podílí mnoho vlivů, např. zdraví, věk, vzdělání, ekonomické a sociální podmínky, míra kvalitních mezilidských vztahů atd., přičemž vlivy podmiňují lidský rozvoj jak na úrovni jednotlivců, tak společností. Na měření kvality života se účastní objektivní a subjektivní hledisko vnímání kvality života. Subjektivní dimenze se týká lidských pocitů, emocí a vnímání všeobecné spokojenosti se životem. Objektivní dimenze se zaměřuje na plnění požadavků, které se soustředí na materiální a sociální podmínky života, sociálního statusu a fyzického zdraví. (Hnilicová, 2003, online) Subjektivní dimenzi se v současné době dostává stále větší pozornosti. Podle Haškovcové jen člověk sám může sdělit své libé či nelibé pocity, neboť vnější pohledy mohou být mylné. (Haškovcová, 2010, s. 254) Kvalita života se také vztahuje k potřebám, jejich uspokojování, hodnotám a hodnotovému žebříčku. Hodnotový systém představuje pro jedince soubor osobních požadavků a preferencí, které jsou pro jeho život nezbytné, nutné, potřebné, užitečné, a také které obdivuje, má rád a váží si jich. Přivést v harmonický celek individuální požadavky a požadavky společnosti jsou možným předpokladem pro pozitivní hodnocení kvality

života. Hodnotový systém seniorů obvykle tvoří zdraví a osobní i společenská vyrovnanost. (Vážanský, 2010, s. 20)

Sociální pedagogika svoji výchovnou činnost zaměřuje na jedince a společnost. Preventivně i terapeuticky usiluje o rozvoj osobnosti člověka, zmírňování a odstraňování negativních sociálních jevů ve společnosti. Z pohledu sociální pedagogiky lze považovat kvalitu života za soulad mezi jedincem a společností a jejich potřebami či požadavky.

2.1 Teoretické definice kvality života

Definice kvality života podle WHO

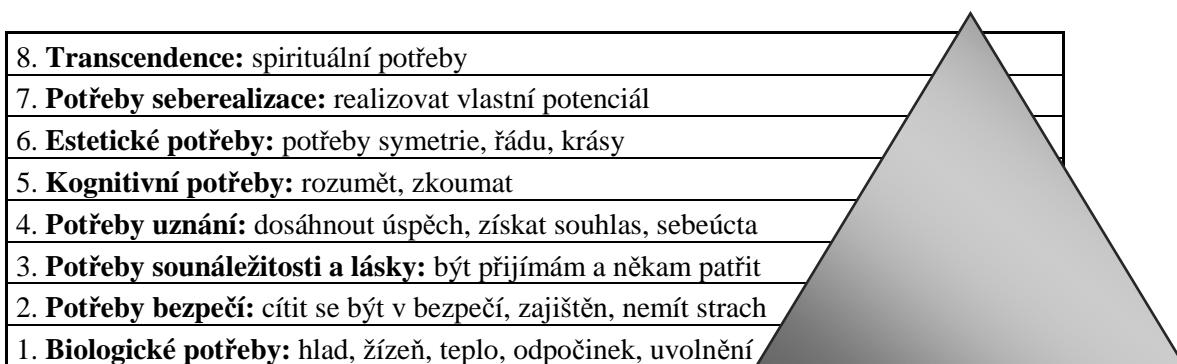
Světová zdravotnická organizace (WHO) formuluje kvalitu života jako stav úplného fyzického, psychického zdraví a sociální pohody. Definice pojímá subjektivní vztah jedince ke svému životu, zahrnuje jeho hodnotový systém, životní cíle, ideály, postoje a také se odráží v přístupu jedince k situacím, které u něj vyvolávají úzkosti a obavy. Přístup jedince k životu ovlivňuje kromě fyzické a psychické kondice, také uspokojivá míra mezilidských vztahů a sociální prostředí. Každý člověk je sociální bytostí. Jeho osobnost se rozvíjí v interakci s druhými lidmi a je determinována i jeho kvalitou života.

Definice kvality života pomocí jiných pojmů

Definice charakterizuje kvalitu života podle určitých pojmů, typického znaku, jejich vztahem, oblastí, charakteristikou výčtem a měřitelnými hodnotami. Definice v souladu s WHO posouvá porozumění kvality života jako soulad jedince a prostředí. V harmonický celek jsou uvedeny potřeby a očekávání jedince s potřebami či požadavky společnosti. Dále se profiluje na pozitivní charakteristiky života u nemocných. Chápání kvality života pomocí **pojmů** vychází jak ze subjektivního vnímání spokojenosti/nespokojenosti jedince se životem, tak ji můžeme orientovat empiricky. Měření vychází z určitého prostředí, ve kterém je kvalita života měřena (kvalita života je spojena s otázkou „jaká kvalita a pro koho“). Typickým **znakem** určující kvalitu života, může být stanovisko objektivního zdravotního stavu. Tento pohled však umožňuje hodnocení nezávisle na objektivních stanoviscích, vychází ze subjektivních hodnocení, např. hodnocení vlastní životní situace. Při vymezení kvality života podle určité **oblasti** se vychází od obecných formulací až po komplexnější formulace, které se zaměřují na aspekty kvality života. Mezi oblasti zařazujeme, např. naplnění osobních či profesních cílů, seberealizaci, pocit spokojenosti v souvislosti s uspokojováním fyzických, psychických, sociálních a materiálních potřeb.

Charakteristika kvality života **výčtem** koresponduje se subjektivní (např. psychická pohoda) a objektivní dimenzí (např. materiální pohoda) vnímání kvality života. Kvalita života je určována **měřitelnými hodnotami**. Je tedy vymezena podle účelu měření a může mít hodnotu subjektivní a objektivní. Toto vymezení pak usiluje o popsání ideálního stavu. **Vzájemné vztahy** mezi charakteristikami kvality života ji vymezují jako stupeň, ve kterém prožívání života uspokojuje osobní přání a potřeby jedince. Maslowova pyramida lidských potřeb názorně ukazuje vztahy mezi základními (nižšími) a vyššími potřebami. Základní potřeby vedou k odstranění nedostatku. Vyšší potřeby přispívají k rozvoji osobnosti a naplňování přání a cílů jedince. Základní i vyšší potřeby spolu úzce souvisí. Jedinec zpravidla uspokojuje své biologické a sociální potřeby a poté dosahuje vývojově vyšších potřeb, např. vlastní seberealizace. Maslowův hierarchický model lidských potřeb je organizované uspořádání, které vystihuje nadřazenost a podřazenost v rámci uspokojování potřeb a dosahování cílů. (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 11-14)

Obr. č. 2 Hierarchický model lidských potřeb podle Abrahama Maslowa

Zdroj: Vízdal, 2009, s. 50

Definice kvality života z pohledu sociologie

Kvalita života v sociologii se více orientuje na duchovní potřeby jedince. Je tak protikladem materiálního zabezpečení, kariérního vzestupu či společenské úspěšnosti. Kritické konzumenství říká, že konzumní životní styl nemůže člověka plně uspokojovat. Pojem „kvalita života“ je v sociologii užíván v odlišných určeních, a to jako:

- Odborný pojem, který určuje kvalitativní stránku životních procesů a stanoviska pro jejich hodnocení. Indikátory jsou zdraví, mezilidské vztahy, volný čas, společenská participace, sociální jistoty atd.
- Politické programy, které se zaměřují na společenské úkoly a přesahují materiální úroveň. V 60. letech zavedli kvalitu života do politických programů prezident

J. F. Kennedy a L. B. Johnson (cílem domácí politiky bylo zlepšení kvality života Američanů).

- Vznik sociálních hnutí, považujících kvalitu života za opak konzumní společnosti.
- Hesla, slogany zaměřené na spotřebitele. Jsou nabízeny produkty v oblasti trávení volného času, cestování, bydlení atd. (Vařurová, Mühlpachr, 2005, s. 14-15)

2.2 Dimenze kvality života

Rozsah kvality života je vnímán z pohledu subjektivního (individuálního) a objektivního (shodujícího se skutečností).

Subjektivní hledisko

Posuzování kvality života je soustředěno na vnímání postavení jedince ve společnosti v souvislosti s jeho hodnotovým systémem a kulturou, ve které žije. Výsledné stanovisko je závislé na osobních cílech, očekáváních a zájmech jedince. Na hodnocení kvality života se také účastní psychický stav jedince, jeho emoční labilita či stabilita. Odborná veřejnost vypovídá, že osoby trpící psychickým onemocněním obvykle hodnotí kvalitu života spíše negativně.

Objektivní hledisko

Hodnocení kvality života se soustředí na skutečnosti, které se týkají objektivního materiálního zabezpečení, sociálních podmínek a sociálního statusu jedince a také fyzického zdraví. Kvalitu života lze z objektivního hlediska vymezit jako možnosti, které jedinec využívá ve svém životě.

Subjektivní a objektivní dimenze pro posuzování kvality života vykazují rozdílná data. Obě dimenze vnímání kvality života jsou však pro celkové hodnocení důležité. V současné době odborníci považují subjektivní hledisko za zásadní a určující stanovisko pro hodnocení kvality života. Nálada, emoce, přání, očekávání, sebehodnocení apod. se projevují na celkové spokojenosti s životními podmínkami a se životem samotným. (Vařurová, Mühlpachr, 2005, s. 17-18)

„Subjektivní hodnocení, prožívání i životní potřeby (demands) jsou objektivním předpokladům a měřítkům nadřazeny a mohou s nimi být ve výrazném a mnohdy překvapivém rozporu. Člověk v nuzných poměrech, se závažnou disabilitou, může prožívat vysokou kvalitu života a naopak.“ (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 199)

Kvalita života je mnohorozměrná, netýká se jen jednotlivců, ale i společenských celků a sociálních skupin. Proto je třeba uvažovat ve třech hierarchicky odlišných sférách, které uvádí Dvořáčková s odkazem na Bergsmána a Engela:

Makro-rovina – otázky kvality života se vztahují k velkým společenským celkům, např. určité země, kontinenty. Jde o hlubší zamyšlení nad problematikou kvality života, kdy život je chápán jako absolutní morální hodnota. Kvalita života a její problematika se stává součástí politické úrovně a je možné chápat kvalitu života v globálním měřítku.

Mezo-rovina – otázky kvality života jsou součástí malých sociálních skupin, např. nemocnice, škola, firma. V popředí zájmu jsou mezilidské vztahy, sociální klima ve skupinách, sdílení hodnot, sociální opora a také možnost uspokojování nebo neuspokojování základních lidských potřeb každého člena sociální skupiny.

Personální rovina – soustředí se na život jednotlivce a jeho subjektivní hodnocení zdravotního stavu, spokojenosti, utrpení atd. Při hodnocení kvality života se v této rovině uplatňují osobní hodnoty každého člověka.

Další, čtvrtou, sférou je **fyzická (tělesná) rovina** – zaměřuje se na objektivní, měřitelná stanoviska pro určování kvality života. Pro objektivní měření můžeme použít metodu pozorování, např. pozorovat chování druhých lidí. I přes svoji objektivnost a operacionalizaci postrádá fyzická rovina hlubší pojetí, jež je pro určení kvality života nezbytné. (Dvořáčková, 2012, s. 69-70)

Členění dimenzí kvality života pro účely měření

Pro účely měření kvality života uvádí Světová zdravotnická organizace (WHO) čtyři základní oblasti, které pojímají subjektivní i objektivní dimenzi lidského života, a to bez ohledu na věk, pohlaví, etnikum nebo postižení.

Fyzické zdraví, úroveň samostatnosti – tato oblast vystihuje schopnost pracovat, mobilitu, závislost na lékařské pomoci, únavu, bolest, odpočinek atd.

Psychické zdraví a duchovní stránka – v popředí zájmu je sebepojetí, sebehodnocení, negativní a pozitivní pocity, myšlení, paměť, víra, spiritualita atd.

Sociální vztahy – měření se soustředí na úroveň osobních vztahů, sociální podpory atd.

Prostředí – oblast se týká fyzického prostředí (hluk, provoz, znečištění apod.), domácího prostředí, bezpečí, svobody, finančních zdrojů, dostupnosti zdravotní a sociální péče, možnosti při získávání nových vědomostí a dovedností atd. (Dvořáčková, 2012, s. 70-71)

2.3 Kategorie kvality života

Stanoviska pro posuzování kvality života vychází z její multidisciplinární podstaty. Obecně lze kvalitu života posuzovat fyziologickým (medicínským), psychologickým a sociologickým přístupem, přičemž každý vědní obor svým pojetím obohacuje předmět kvality života.

Fyziologický (medicínský) přístup

Jeho hlavním tématem je zdraví, které je charakterizováno stavem fyzické, psychické i sociální pohody. V opačné pozici se pak nachází nemoc, která narušuje správné fungování organismu. Zdraví je zdroj fyzické a psychické síly. Napomáhá jedinci překonávat těžkosti, dosahovat svých cílů a umožňuje reagovat a adaptovat se na měnící se životní situace. Fyzická i psychická pohoda je důležitá pro hodnocení kvality života. Je-li člověk zdravý jak po stránce fyzické, tak psychické, přistupuje pozitivněji k hodnocení kvality života. Fyziologický přístup také usiluje o poskytování co nejvhodnějších a nejefektivnějších léčebných postupů, metod a jejich výsledků, neboť jejich následkem je spokojenost pacientů, jejich blízkých a zdravotního personálu. Kvalita života ve zdraví rovněž vystihuje subjektivní prožívání nemoci a poskytované zdravotní péče.

Psychologický přístup

V zájmu psychologického přístupu jsou pozitivní i negativní stránky prožívání, myšlení, vnímání, sebehodnocení, seberealizace, sebeúcta a hodnocení potřeb a přání jedince. Odborníci se shodují na tezi, že jedinec považuje svůj život za kvalitní, pokud jsou jeho očekávání v souladu se subjektivně hodnocenou realitou. Psychologický přístup pracuje s termínem „well-being“ (spokojenost, pohoda). Subjektivní spokojenost se životem lze podle psychologického přístupu formulovat jako přítomnost pozitivních emocí, pozitivního sebehodnocení a kladné akceptování druhých osob, a to v delším časovém úseku.

Sociologický přístup

Soustředí se na oblasti životní úrovně, životní styl a způsob života. **Životní úroveň** je označována reálnými materiálními a ekonomickými podmínkami, které mohou určovat celkové životní projevy a průběh života. **Životní styl** mohou vyjadřovat hodnoty, zájmy, cíle, představy a potřeby jedince, které jsou zdrojem určitého chování a jednání. Je formován výchovou a také jej můžeme považovat za obraz morálky, kultury

ve společnosti a duchovního cítění. Životní styl se zobrazuje v životních rolích a jejich interpretacích. Vaňurová a Mühlpachr uvádějí životní styl do souvislosti s politickými, hospodářskými a sociálními procesy ve společnosti, které determinují kvalitu života jedince, napomáhají vysvětlovat jeho životní styl a rovněž jsou ukazatelem kvality života jednotlivce i společnosti. Pojem **způsob života** se váže ke všem společenským vědám. Vyjadřuje život člověka jako celek, přičemž zahrnuje materiální a duchovní stránku života a ovlivňuje i životní styl jedince. Životní styl představuje určitý způsob života, který se projevuje specifickými postoji, myšlením, životní filozofií a interakcí mezi jednotlivci a sociálními skupinami.

Kromě uvedených aspektů kvality života je vhodné zařadit další stanoviska pro posuzování kvality života, a to ekologický a environmentální přístup a psychologický přístup.

Ekologický a environmentální přístup

Každý člověk potřebuje žít ve zdravém, přirozeném a životu příznivém prostředí. Globální přírodní katastrofy jsou negativním dopadem konzumně orientované společnosti a jsou významným varovným faktorem zejména pro vyspělé země. Ekologický a environmentální přístup pracuje se zásadou „trvale udržitelných zdrojů“, jenž je důležitým předpokladem pro ochranu zdravého životního prostředí. Proto z řad ekologů přibývá stále více souhlasných stanovisek pro odvrácení se od konzumního stylu života. Jedinec považuje spokojený a kvalitní život (podle tohoto přístupu) za takový, který je bez devastace přírody, válečných politických konfliktů, porušování lidských práv a narušování demokracie apod., neboť život, a tedy i jeho kvalita, je ovlivňován prostředím, ve kterém jedinec žije.

Psychoterapeutický přístup

Uplatňuje se při rehabilitaci pacientů. Hlavním úkolem je navození co nejvyšší možné kvality života. Jedinec je schopen se rozvíjet i při účasti nemoci nebo jiných omezeních. Psychoterapie je léčbou i profylaxí (konkrétní ochranou před nemocí) poruch zdraví. Jedná se o psychologickou intervenci, která navozuje žádoucí změny, podporuje uzdravení se či ztíží vznik a rozvoj poruchy. Psychologická intervence působí na duševní život, chování jedince, jeho meziosobní vztahy a na tělesné procesy. (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 24-38)

2.4 Kvalita života ve stáří

Nízká porodnost, lepší životní podmínky, kvalitní zdravotní a sociální péče dnes společně přispívají k vyššímu věku dožití, než tomu bylo v minulosti. Současný demografický vývoj ukazuje na zvyšující se podíl starších občanů ve společnosti. Tento trend můžeme považovat za fenomén soudobé společnosti. Vládní programy se svými opatřeními a strategiemi snaží reagovat na stárnutí populace. Usilují o vytvoření kvalitních služeb a produktů, které podporují nejen ekonomickou konkurenceschopnost při uplatnění potenciálu starších spoluobčanů, ale také usilují o zjemnění negativního pohledu a přístupu ke stáří, zabránění diskriminačních projevů, o prohloubení mezigenerační solidarity a soudružnosti a v neposlední řadě usilují o zlepšení kvality života seniorů.

Zlepšení kvality života ve stáří vychází z potenciálu starších osob, ekonomických, sociálních a zdravotních podmínek společnosti a z vědecko-technického rozvoje. Upřednostňuje se tzv. „aktivní stárnutí“, které předchází vzniku nejrůznějších negativních sociálních dopadů, např. osamělost, ztráta soběstačnosti, sociální izolace apod. Aktivní stárnutí představuje optimální uplatnění starších osob na trhu práce při využití jejich schopností, dovedností a zkušeností, zohledňuje důstojné, bezpečné a funkční bydlení, umožňuje přístup ke vzdělání a informacím, poskytuje příležitosti k sociálním aktivitám a plnohodnotnému trávení volného času. (MPSV, 2008, online)

Světová zdravotnická organizace - regionální úřad pro Evropu (WHO/Europe) „*definuje podmínky pro aktivní stárnutí jako proces optimalizace příležitostí pro zdraví, zapojení se a pocit bezpečí ve snaze zachovat kvalitu života u stárnoucích osob. WHO/Europe zdůrazňuje témata spojená s aktivním stárnutím, např. propagace pojištění, podpora zdravého životního stylu, snižování zdravotních rizik a zvyšování kvality života, jelikož stárnutí klade zvýšené ekonomické a sociální nároky na všechny země WHO a evropského regionu. A zároveň starší lidé znamenají cenný, často opomíjený zdroj, který je důležitou součástí socioekonomické struktury naší společnosti.*“ (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 102)

Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 uvádí dvě základní oblasti, a to zdraví a celoživotní vzdělávání jako základ pro využití potenciálu starších osob v co nejvyšším počtu. Kvalitní zdravotní péče a vzdělávací programy v rámci celoživotního vzdělávání umožňují stárnout aktivně a pozitivně přistupovat k životu.

Úkolem každé vyspělé společnosti je vytvářet důstojné životní podmínky, které se odrážejí ve kvalitě života jedince. (MPSV, 2012, online)

Cílem národních strategií a programů je zvýšení kvality života ve stáří, podpora aktivního stárnutí, aktivizace seniorů v dobrovolnictví, zlepšování zdraví, zdravotní péče a služeb, podpora rodin a mezigeneračních vztahů a v neposlední řadě také rozvíjení vstřícného prostředí ke stáří. Přístup ke kvalitě života ve stáří vyžaduje ucelený pohled a součinnost vědních i společenských oborů. Cestou ke zvýšení kvality života ve stáří jsou znalosti o potřebách seniorů a rovněž je nezbytné identifikovat faktory, které jejich kvalitu života významně ovlivňují.

Je však nutné uvést, že sami senioři musí přijmout osobní odpovědnost za svůj život ve všech oblastech a vhodně se o něj starat a pečovat.

Faktory ovlivňující kvalitu života ve stáří

Faktory, které se podílí na kvalitě života, není možné jednoznačně vymezit, neboť jsou podmíněny subjektivně odlišným vnímáním. Faktory můžeme rozdělit na dvě skupiny. První skupina faktorů má přímý nebo nepřímý vliv na lidský a společenský vývoj či rozvoj, např. zdravotní, sociální, ekonomické i environmentální faktory. Druhou skupinou jsou konkrétní faktory, které mají vliv na kvalitu života jedince, např. věk, pohlaví, vzdělání, rodinná situace, ekonomické podmínky, hodnotový systém jedince apod. (Dvořáčková, 2012, s. 76)

Pro vymezení faktorů ovlivňujících kvalitu života ve stáří můžeme vycházet z národních programů a strategií, jejichž cílem je aktivní stárnutí a zvýšení kvality života seniorů. Nabízí se tak další pohled na možnosti faktorů, které ovlivňují kvalitu života ve stáří.

Zdraví a zdravotní péče

Zdraví jako jeden z faktorů kvality života má vysokou individuální i sociální hodnotu. Je výrazně determinováno životním stylem a životním prostředím. Zdraví zahrnuje tělesnou, duševní i sociální oblast zdraví a je charakterizováno stavem spokojenosti, pohody a nejen nepřítomností nemocí, poruch či vady. Kvalita života podmíněná zdravím se projevuje ve spokojenosti, seberealizaci, v aktivní účasti na životě a autonomii. Duševní zdraví a kvalita mezilidských vztahů upevňuje celkové zdraví, zvyšuje odolnost a adaptabilitu organismu na měnící se životní situace. Změny ve stáří, např. odchod do důchodu, odchod životního partnera, omezení rodinných kontaktů, úbytek přátel,

nesoběstačnost apod. mohou vyvolat v jedinci negativní reakce, které se projevují, např. v omezování sociální integrace (ve společenských, kulturních a jiných aktivitách), zvyšuje se pocit osamocení, sociální izolace, dochází k sebezanedbávání, zvyšuje se riziko abúzu návykových látek a rovněž se zvyšuje možnost sociálního vyloučení. Duševní zdraví je tedy zásadní pro zvýšení kvality života ve stáří.

Požadavky na zdravotní péči jsou kvalita, dostupnost, důstojnost a možnost volby mezi institucionální a domácí péčí. Zdravotní péče může často prodloužit život a zvýšit jeho kvalitu. V souvislosti se zdravotní péčí je nutné uvést péči dlouhodobou, která zahrnuje zdravotní i sociální oblast. Kvalitní systém dlouhodobé péče rozvíjí zdravotní a sociální služby ústavní, ambulantní a poskytované v domácnostech. Je nezbytně nutné, aby poskytovatelé sociálních služeb napomáhali k zachování v co nejvyšší míře kvality a důstojnosti lidského života. Sociální služby umožňují žít jedinci běžný život, trávit aktivně volný čas, napomáhají k samostatnosti, soběstačnosti atd. Pro lepší zdraví ve stáří je nutné vyzdvihnout důležitý celoživotní přístup k preventivním programům podpory zdraví. (MPSV, 2008, online. MPSV, 2012, online)

Prostředí

Vstřícné prostředí ke stáří má zásadní vliv na kvalitu života seniorů. Prostředí představuje v širším smyslu sociální klima společnosti a vztah společnosti ke starším lidem či procesu stárnutí. Je charakterizováno sociálně soudržnou společností, která má pozitivní vztah ke stáří, udržuje mezigenerační vztahy, které jsou významné pro rozvoj jedince i společnosti. Vstřícné prostředí zohledňuje potřeby seniorů, zachovává jejich autonomii a podmínky pro důstojný život. Rovněž nabízí příležitosti pro aktivní život a participaci starších osob ve společnosti. Aktivní život seniorů je úzce spjat s mobilitou. Dostupná a kvalitní veřejná doprava, zdravotní služby, zdravotní péče a bezpečné bydlení, které odpovídá funkčnímu zdravotnímu stavu, vytváří podmínky pro kvalitní život, přispívá k důstojnosti a soběstačnosti. Prostředí zahrnuje kromě fyzického prostředí také sociální prostředí, tj. sociální vztahy a kontakty. Dobré rodinné vztahy, přátelé a komunita mají zásadní vliv na kvalitu života ve stáří. Rodina je významnou psychologickou, ekonomickou i sociální oporou ve stáří a napomáhá se vyrovnat s procesem stárnutí a jeho aspekty. I starší člověk je však pro rodinu a společnost nenahraditelným zdrojem, a to zejména pro své zkušenosti a moudrost. (MPSV, 2008, online. MPSV, 2012, online)

Participace

Život seniorů je poznamenán jiným denním rytmem, než tomu je v době pracovní aktivity. V současnosti je skupina seniorů heterogenní. Důchodového věku se dožívají rovněž jedinci, kteří jsou plní sil a aktivní. Ne všem je však umožněno nadále působit ve svých profesích. Účast seniorů na vzdělávacích, společenských, kulturních a duchovních činnostech (kluby seniorů, kulturní a sportovní akce, přednášky) umožňuje smysluplné využití volného času a pozitivně ovlivňuje jejich sebepojetí, životní spokojenost, zvyšuje se pocit užitečnosti a uznání. Sociální začleňování zachovává a podporuje sociální vztahy, kontakty, komunikaci, posiluje mezigenerační vztahy a také mohou být využity životní i pracovní zkušenosti jedince ve prospěch komunity i společnosti. Participace napomáhá s vyrovnáním se nejen s odchodem do důchodu, nýbrž i s jinými životními událostmi, např. odchod dětí ze společného domova, ovdovění, osamocení apod. Účast seniorů v obohacujících oblastech života umožňuje aktivní stárnutí a pozitivní přístup k životu, což ovlivňuje kvalitu života ve stáří. (MPSV, 2008, online)

Vzdělávání

Pedagogický slovník formuluje vzdělání jako kognitivní vybavenost osobnosti, tj. osvojené vědomosti, dovednosti, postoje, hodnoty a normy, které se formují ve vzdělávacím procesu. Vzdělávání je společensky organizovaná a plánovaná činnost. Pedagogický slovník vystihuje vzdělání jako jednu z kategorií, které charakterizují populaci, tzn., že kvalita vzdělání ovlivňuje kvalifikační strukturu obyvatelstva a tím ekonomický i kulturní potenciál společnosti. (Průcha, Walterová, Mareš, 1995, s. 270-271) Vzdělávání je zdrojem informací, seznamuje s moderními komunikačními a informačními technologiemi, nabízí možnosti orientace na nové hodnoty, zvyšuje adaptabilitu, přispívá k osobnímu rozvoji a napomáhá usilovat o lepší život a zvládat sociální či společenské proměny. Důležitost podpory vzdělávacích aktivit seniorů spočívá, kromě plnohodnotného a aktivního trávení volného času, také v rozvíjení znalostí, schopností a dovedností. To vše má pozitivní dopad na zdraví, autonomii a uplatnění seniorů na trhu práce či napomáhají najít alternativní uplatnění po odchodu z trhu práce. Vzdělání je nezbytnou součástí lidského života. V širším slova smyslu má vzdělání vliv na kladný vývoj sociálních skupin a jedinců, které jsou pak schopny uspět ve společenské a ekonomické konkurenceschopnosti. Vzdělávací systém prošel svým vývojem a postupně se etabloval mezi všechny společenské vrstvy v podobě institucionalizovaného vzdělávání. V současné době je v popředí zájmu celoživotní vzdělávání, jenž zahrnuje kromě povinné školní

docházky, také středoškolské, vysokoškolské vzdělání, rekvalifikace, kurzy a vzdělávání seniorů na Univerzitě třetího věku. Cílem celoživotního vzdělávání je rovná příležitost přístupu ke vzdělání, možnost zvyšování kvalifikace, rozvoj kognitivních schopností a osvojení si nových vzdělávacích oblastí, např. počítačová gramotnost, finanční gramotnost, právní gramotnost. Osvojené vědomosti, dovednosti a znalosti napomáhají jedinci uspokojovat své životní cíle a přání, což vede k osobní spokojenosti a pozitivně ovlivňuje kvalitu života a celkový sociální rozvoj starších občanů a společnosti. Vzdělávání je rovněž významným preventivním faktorem před negativními zdravotními, sociálními a ekonomickými dopady na život jedince a společnost. (MPSV, 2008, online. MPSV, 2012, online)

Hmotné zabezpečení

Aktivní život ve stáří je závislý na dostatečném hmotném zabezpečení. Nízký či nedostatečný příjem může velmi omezit možnosti aktivního života a participaci ve společnosti. Ekonomická aktivita starších osob zvyšuje jejich životní úroveň, soběstačnost, nezávislost, ovlivňuje socioekonomický status a pozitivně působí na kvalitu života seniorů i společnosti. Ekonomická aktivita všeobecně podléhá mnoha faktorům, např. situace na trhu práce, věk, vzdělání, zdravotní stav, schopnosti, dovednosti atd. Je nezbytné poznamenat, že také samotný faktor ekonomické aktivity „situace na trhu práce“ je poznamenán tzv. „věkovými rolemi a normami“, které regulují sociální vztahy. Je tedy nutné zabránit stereotypům a změnit přístup ke stáří a starším lidem, neboť každý člověk, v každé životní situaci, má být hodnocen podle svých schopností a dovedností. Hmotné zabezpečení, jeho výše či stav, je dáno zodpovědným přístupem k přípravě na stáří v době ekonomické produktivity v životě jedince. Plánovaná příprava zahrnuje kromě přípravy na efektivní trávení volného času, také ekonomickou přípravu na zabezpečení ve stáří v podobě, např. penzijního připojištění, finanční rezervy, vlastnictví hmotného majetku atd. Hlavním cílem ekonomické přípravy je zajištění kvalitního a plnohodnotného života, jenž umožňuje starším lidem uspokojovat nadále své potřeby, nebýt závislí na výší starobního důchodu a dosahovat cílů, které si jedinec pro období stáří stanovil. Zajištění hmotného zabezpečení života pro období stáří je determinováno vlastnostmi osobnosti, výchovou, prostředím a také vzděláním i obeznámeností v ekonomické a finanční oblasti. (MPSV, 2008, online)

3 FINANČNÍ GRAMOTNOST

Význam pojmu „gramotnost“ se vyvíjí v souvislosti se změnami ve společnosti, v kultuře, vědě a hospodářské oblasti. Doba, kdy stačila jedinci základní gramotnost (umět číst, psát, počítat) ke spokojenému životu, je dávno překonána. V současné společnosti již základní gramotnost není pro člověka dostačující.

Narůstající negativní sociální a ekonomické jevy ve společnosti, např. zadluženost obyvatelstva, růst nesplacených pohledávek, navýšení exekucí fyzických osob, nezaměstnanost, sociální vyloučení apod., se staly podnětem k zavedení finančního vzdělávání v souladu s doporučením Evropského parlamentu. Finanční vzdělávání se postupně zpracovalo do jednotlivých rámcových vzdělávacích programů, s cílem zvýšit finanční gramotnost občanů. Důraz je kladen na ochranu spotřebitele v rámci finančního trhu. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 17-18) Rozbor pojmu „finanční gramotnost“ (finanční – peníze, peněžní, finance – peníze, peněžní hospodářství, gramotnost – znalost čtení a psaní) vysvětluje, že člověk finančně gramotný má správné znalosti v oblasti peněz a cen, umí s penězi hospodařit a je schopen odpovědně nakládat s finančními prostředky s ohledem na měnící se sociální a ekonomické situace v průběhu života.

Podle Národní strategie finančního vzdělávání 2010 je finanční gramotnost definována jako „soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe i svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“ (MŠMT, 2010, online)

Finanční gramotnost (dále jen FG) je součástí širší **ekonomické gramotnosti**, která znamená schopnost obstarat si příjem, mít odpovědnost za svá rozhodnutí o výdajích a příjmech, schopnost orientace na trhu práce a v daňovém sektoru. Bere také v úvahu makroekonomické aspekty (vztahy mezi jednotlivými sektory ekonomiky včetně makroekonomických ukazatelů - inflace, HDP, úrokové sazby atd.), které se podílí na peněžních tocích (příjem nebo výdej peněžních prostředků) soukromých financí (jedinců nebo domácností). Z tohoto pohledu je FG chápána jako soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů, které se umožňují uplatnit v současné společnosti.

FG se zvláště pojí s **gramotností numerickou**, a to v souvislosti s řešením numerických úloh majících vztah k financím. Schopnost vyhledat, použít a vyhodnotit relevantní informace v kontextu se spojuje s **gramotností informační**. FG se rovněž pojí **gramotností právní**, která je chápána jako orientace v právním systému, přehled o právech a povinnostech a také orientace v možnostech právní pomoci. Rozvoj všech popsaných gramotností formuje a posiluje ekonomické, právní a politické myšlení občanů. (MŠMT, 2010, online)

Potřeba vzdělávání občanů v oblasti FG se, ve všech věkových skupinách, dramaticky zvýšila v době sociálních a ekonomických reforem. Chybějící znalosti ve FG negativně ovlivňují život v oblasti sociální, psychické a ekonomické. Netuší-li jedinec, jak sestavit osobní či rodinný rozpočet, nedokáže-li hospodárně nakládat s penězi a majetkem, neumí-li se orientovat v nabídce finančních produktů a služeb, nemá-li znalosti v základních pojmech v ekonomické a finanční oblasti, může se velmi rychle dostat do dluhové pasti z důvodu, např. „rychlé půjčky, bez záruky.“ FG je tedy základní preventivní složkou proti předlužování, patologickým jevům, sociálnímu vyloučení a dalším mnoha osobním, pracovním a rodinným problémům.

Vzdělávání v oblasti FG pozitivně působí ve dvou úrovních. Je přínosná jak pro jednotlivce, tak společnost a její ekonomiku. Dostačující kompetence spotřebitelů v oblasti finančních produktů a jejich zodpovědné chování při správě osobních/rodinných financí omezují procento občanů, kteří pro špatnou volbu nemohou plnit své závazky. Jedinec v této situaci čelí mnohým nežádoucím, sociálním a ekonomickým problémům a často pod hrozbou exekuce (exekuce výdělků) ztrácí motivaci vystupovat legálně na pracovním trhu. Tento jev se pak negativně projevuje na státním rozpočtu, a to nárůstem transferových plateb (výplaty důchodů, podpory v nezaměstnanosti) a poklesem daňových příjmů. Vzdělávání v rámci FG je celoživotní cestou, která přispívá k rozvoji osobnosti jedince, pozitivně ovlivňuje jeho život, včetně ekonomické situace a sociálního klima ve společnosti. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 12-20)

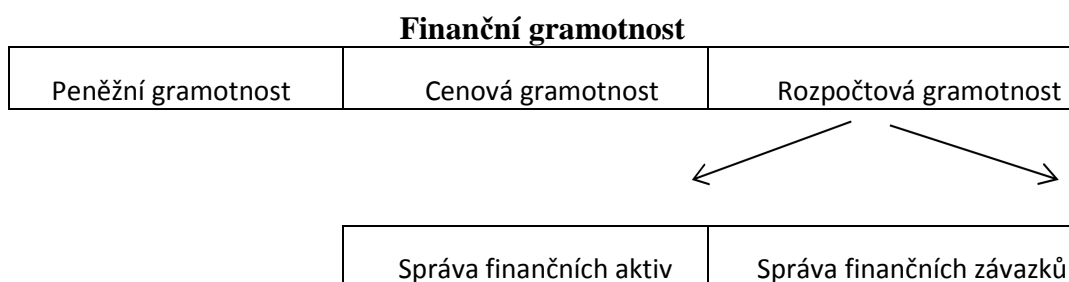
Dostatečná finanční gramotnost umožňuje jedinci orientovat se ve finanční problematice. Jedinec je schopen se kvalifikovaně rozhodovat při správě osobních financí a rodinného majetku. Bere na sebe zodpovědnost a zvažuje důsledky investičních kroků. Jedinec je způsobilý účelně hospodařit s penězi, dokáže se orientovat v nabídce finančních produktů/služeb a možnostech finanční, právní či jiné pomoci. Míra informovanosti ve finanční oblasti se projevuje v životě každého člověka. Dostačující FG předchází

nežádoucím sociálním, psychickým a ekonomickým jevům. Umožňuje tak účast na životě ve společnosti a aktivně stárnout, což pozitivně ovlivňuje kvalitu života seniora.

3.1 Složky finanční gramotnosti

Definice finanční gramotnosti je strukturovaná. S ohledem na správu osobních a rodinných financí zahrnuje tři složky: gramotnost peněžní, cenovou a rozpočtovou.

Obr. č. 3 Složky finanční gramotnosti

Zdroj: MŠMT, 2010, online

Peněžní gramotnost – tvoří dovednosti nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz, pro transakce s nimi a znalost nástrojů určených k jejich správě, např. běžný účet, platební nástroje.

Cenová gramotnost – představuje kompetence nutné pro porozumění cenovým mechanismům (fungování trhu, tvorba cen) a inflací.

Rozpočtová gramotnost – tvoří schopnosti nezbytné pro správu osobního/rodinného rozpočtu, např. schopnost vést rozpočet, stanovovat finanční cíle, rozhodovat o alokaci finančních zdrojů a také představuje způsobilost zvládat v kontextu různé životní situace. Rozpočtová gramotnost zahrnuje dvě specializované složky: **správa finančních aktiv**, např. vklady, investice, úspory, pojištění a **správa finančních závazků**, např. úvěry, leasingy, dluhy. Tyto složky představují orientaci v nabídce finančních produktů a služeb, schopnost porovnat a volit nevhodnější produkty/služby s ohledem na životní situace. (MŠMT, 2010, online)

Pro ucelený výklad složek FG si v následující části stručně představíme některé pojmy související s peněžením, cenovou a rozpočtovou gramotností.

Pojmy související s peněžní gramotností

Peníze - hlavní oblastí peněžní gramotnosti jsou peníze, které jsou všeobecně přijímaným aktivem, jenž umožňuje provádět platby za zboží a služby. **Oběživo** – bankovky a mince (hotovost), které jsou v oběhu (mimo bankovní systém). **Depozita** – vklady na účtech u peněžních ústavů. **Elektronické peníze** – ePeníze (forma bezhotovostních peněz) jsou považovány za náhradu mincí a bankovek, jež jsou vkládány na elektronické médium. Je s nimi možné uskutečňovat elektronické platby v omezené výši.

Bezhotovostní platební styk – vyjadřuje převod peněžních prostředků mezi plátcem a příjemcem pomocí peněžních či bankovních ústavů. Podmínkou je vytvořený (aktivovaný) účet u peněžního ústavu.

Hotovostní platební styk – náklady za služby a zboží uskutečňujeme neprodleně s použitím peněz.

Bankovní instituce – tvoří bankovní sektor v ČR, který představuje soustavu komerčních (obchodních) bank, např. Komerční banka, a. s., ČSOB, a. s., Česká spořitelna, a. s. Nejvyšší postavení má Česká národní banka, která provádí dohled nad bankami, usiluje o stabilizování české koruny a ovlivňuje ekonomický vývoj.

Nebankovní instituce – sektor je tvořený ostatními společnostmi, které nabízí podobné služby jako banky a jiné peněžní instituce s rozdílem, že nepodléhají bankovní licenci, bankovnímu dohledu, jejich vklady nejsou pojištěny atd.

Běžný účet (dále jen BÚ) – je jeden z typů bankovních účtů. Umožňuje hotovostní i bezhotovostní platební styk. Uživatel prostřednictvím BÚ provádí finanční transakce (vklady hotovosti, výběry hotovosti, převodní příkazy). Zadávání příkazů k úhradě usnadňuje přímé bankovníctví (internetbanking, telebanking). Výhodou přímého bankovníctví je snadná obsluha účtu. Neustále jsou k dispozici aktuální informace o stavu BÚ. Je nutné podotknout, že BÚ neslouží primárně ke spoření z důvodu velmi malého úročení vkladů.

Spořicí účet (dále jen SÚ) – je další variantou bankovního účtu. Hlavní charakteristikou je shromažďování peněz s možností vyššího úročení. Zároveň je možné mít vložené finanční prostředky rychle k dispozici. Výše úročení se odvíjí od aktuálního stavu na peněžním trhu. SÚ je vhodným kompromisem mezi BÚ a termínovaným vkladem.

Termínovaný vklad – varianta spořicího účtu s poměrně výhodným úročením vložených finančních prostředků. Peníze však nejsou rychle k dispozici. Je stanovena výpovědní lhůta, po kterou není možné vložené prostředky vybrat.

Úrok – vyjadřuje cenu peněz (odměna za půjčení peněz v Kč). Z pohledu dlužníka se jedná o částku, kterou zaplatí za půjčku finančního obnosu. Ze strany věřitele je to částka, jež obdrží za zapůjčené peníze.

Úroková sazba (míra) – procentní vyjádření zvýšení půjčeného finančního obnosu za určité časové období.

Roční procentní sazba nákladů (dále jen RPSN) - je ukazatel toho, jak je úvěr skutečně drahý, ukazatel výhodnosti/nevýhodnosti úvěru. Na rozdíl od úrokové sazby (neuvádí celkové náklady za úvěr za 1 rok) má větší váhu, zahrnuje úroky i poplatky. Jedná se o procentní podíl z dlužné částky, kterou spotřebitel uhradí za období 1 roku. RPSN je spjat se spotřebitelskými úvěry, které jsou nabízeny bankovními i nebankovními institucemi. Podmínky i způsob uzavření úvěru jsou velmi odlišné a odvíjí se od požadavků poskytovatelů úvěrů.

Pojištění – jde o vytváření finančních rezerv pro úhradu potřeb nebo škod. Povinnost **zákonného pojištění** vychází ze zákona (nevystavuje se smlouva), např. zdravotní pojištění. Pojištění, jehož podmínky jsou dány smluvně mezi pojištěncem a pojistitelem, je tzv. „**smluvní pojištění**“ (povinné – povinné ručení, dobrovolné – komerční pojištění).

Kapitálové životní pojištění je především nástrojem pro zajištění proti riziku, např. vážný úraz a nástrojem spoření. Kapitálová hodnota, kterou pojišťovna investuje a zhodnocuje, je určena pro spoření. Na konci pojistné doby vyplácí pojišťovna předem smlouvenou částku, na rozdíl od **investičního životního pojištění**, kdy je konečný výsledek závislý na zvoleném investičním portfoliu.

Spoření – nevyčerpané finanční prostředky můžeme spořit či šetřit pro případné budoucí použití. Spoření nemusí vždy přinášet žádaný nominální růst vložených finančních prostředků (šetření tzv. „pod polštář, do pokladničky“). Kdežto od **investování** finančních prostředků očekáváme zhodnocení vkladů. **Stavební spoření** je nástroj zhodnocení finančních prostředků, jehož hlavní cíl je výhodnější získávání finančních prostředků pro bytové potřeby. Stavební spoření je však také využíváno jako spořicí produkt s dobou likvidity po uplynutí minimálně 6 let. **Penzijní připojištění** je forma spoření,

jehož primárním úkolem je spojení finančních prostředků v době ekonomické aktivity pro zabezpečení života ve stáří. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 127-190)

Pojmy související s cenovou gramotností

Trh – představuje systém vztahů, které vznikají mezi poptávkou a nabídkou. Mechanismus ekonomických vztahů přispívá k tvorbě cen a je výsledkem objemu směněného zboží. Prostorově lze trh charakterizovat jako místo, kde dochází ke koupi a prodeji mezi prodávajícím a nakupujícím, např. burza cenných papírů, obchod.

Cena - vyjadřuje peněžní hodnotu výrobku určeného pro směnu. V rámci ekonomických vztahů má vliv na poptávku a nabídku, neboť prodávající i kupující usilují o co nejefektivnější směnu výrobku. Dostatečná cena vytváří zisky firmy, hradí výzkum, vývoj a inovaci výrobků, kryje podnikatelská rizika atd. Tvorbu cen ovlivňují vnější faktory (kupní síla spotřebitelů, inflace, nabídka, poptávka, právní i společenské vlivy apod.) a také vnitřní faktory (strategie firmy, výrobní náklady apod.).

Inflace - ekonomický jev, který vede ke snížení kupní síly peněz (trvalý pokles hodnoty peněz). Ukazovatelem inflace je roční tempo růstu cen. Zvyšuje se průměrná hladina cen zboží a služeb. Pokud dochází k nárůstu cen bez růstu výdělků, snižuje se kupní síla spotřebitelů. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 239, 247-248, 254)

Pojmy související s rozpočtovou gramotností

Daňový systém – zákonně stanovený systém, který zahrnuje všechny daně. Daň je povinná platba do státního rozpočtu tzn., že se ze soukromých peněz stávají peníze veřejné. Kladené požadavky na daňový systém jsou, např. srozumitelnost, efektivnost, daňová spravedlnost, právní úroveň, dobrý vliv na chování ekonomických subjektů.

Osobní/rodinný rozpočet – přehled osobních/rodinných příjmů a výdajů za určité období. Správné vedení rozpočtu může odhalit jak problematická místa, tak případné finanční rezervy.

Příjmy – hotovostní a bezhotovostní finanční prostředky, které obdrží jednotlivec/rodina za určité období.

Výdaje – vynaložené finanční prostředky během určitého období za chod domácnosti a potřeby jednotlivců.

Finanční plánování – úmyslné a cílevědomé plánování finančních prostředků tak, aby byly co nejoptimálněji využívány i s ohledem na měnící se sociální a ekonomické situace v životě.

Dluhová past – jedná se o komplikovanou situaci v životě člověka, kdy není schopen řešit své závazky (uzavřený kruh - řešení dluhů další půjčkou), čelí hrozbě exekuce a předluženosti. Možným nástrojem pro řešení předluženosti a ochrany před exekucí je vyhlášení osobního bankrotu, při splnění základních podmínek (souhlas věřitelů, schopnost splatit za 5 let minimálně 30% z celkové dlužné částky, člověk je schopen žít s nezabavitelným minimem). (Nováková, Sobotka, 2011, s. 272-274, 308-309, 317-325)

3.2 Finanční gramotnost v sociálním kontextu

Situace v soudobé společnosti je determinována trendy tržní a globální ekonomiky, masovými médii (vliv reklamy při vytváření úsudku, rozhodnutí), proměnou vzorců chování v rodinách i ve společnosti, převládajícími postoji, názory a hodnotovým systémem jednotlivců, sociálních skupin či společnosti. Ekonomické změny se projevují pozitivně v nových šancích pro uplatnění a možnostech seberealizace, avšak přinášejí také negativní jevy, např. nerovné šance pro všechny, pocit nejistoty a obavy z budoucnosti. Z výše uvedeného vyplývá, že nehospodárné jednání, nedostatečně promyšlené a nezodpovědné ekonomické chování vyvolává mnohá rizika v sociální i psychické oblasti v životě člověka. Ekonomické chování je součástí praktického chování a jednání. Neuvážené činy ve sféře zaměstnanosti, hospodaření s penězi a majetkem mohou být důvodem insolventnosti a vedou k ohrožení života jednotlivce i celé rodiny. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 22)

Život člověka je doprovázen nejrůznějšími událostmi a životními změnami, které ovlivňují jeho kvalitu v kontextu s naplňováním osobních cílů, uspokojováním vyšších potřeb (hierarchický model lidských potřeb) a hledáním nového smyslu života. Životní události, jež jsou subjektivně vnímané za nežádoucí, např. ztráta partnera, konflikty v rodině, zdravotní problémy, odchod do důchodu či ztráta zaměstnání mohou mít negativní dopad na život člověka. Autoři Nováková a Sobotka s odkazem na Vymětala uvádějí, že nežádoucí životní situace mají často vliv na zhoršení zdravotního stavu jedince. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 28)

Neuvážená životní rozhodnutí v souvislosti s finanční gramotností mohou vést k stupňování nárůstu problémů v čase. Ztráta zaměstnání, půjčka finančních prostředků ve spojení s případnými zdravotními problémy či kumulace jiných negativních životních situací ohrožují fungování celého rodinného systému, přičemž je ohrožen socioekonomický status jednotlivce i rodiny. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 29)

Nezaměstnanost

Život člověka je podmíněn schopností uplatnit se na trhu práce a užít z ní plynoucí ekonomickou úspěšnost včetně uspokojování potřeb a osobních cílů. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 38)

V důsledku technologického rozvoje (automatizace výrobních procesů) dochází k úbytku pracovních příležitostí, přičemž nejvíce bývá ohrožena skupina osob s nízkým stupněm vzdělání, ale i osoby s omezenou pracovní schopností (zdravotní stav, věk, osoba pečující o malé dítě apod.). Nežádoucí životní situace spojené s nezaměstnaností mohou ovlivňovat jak na samotného jednotlivce, tak rodinu a společnost. (Laca, 2011, In: Hardy, Mühlpachr, Dudášová, 2011, s. 171)

Člověk je tvor společenský a jako takový chce být prospěšný a užitečný v sociální skupině i ve společnosti. Pracovní aktivity mají důležitý, pozitivní vliv na psychiku a osobnostní rozvoj jedince a ve své podstatě podněcují vývoj jednotlivců i celé společnosti. Význam práce je v jejím sociálním charakteru, neboť se uskutečňuje v sociálním prostředí a vyvolává sociální interakce. (Laca, 2011, In: Hardy, Mühlpachr, Dudášová, 2011 s. 168) Další neodmyslitelný význam práce je v její ekonomické prospěšnosti pro jednotlivce, rodinu i společnost. Ekonomické výhody plynoucí z práce umožňují jedinci i rodině důstojný život, materiální zabezpečení, uspokojování potřeb či dosahování životních cílů. Psychologický význam práce spočívá v pozitivních pocitech sebeúcty, seberealizace a sebeuplatnění se pro blaho a prospěch sociální skupiny i společnosti.

Dlouhodobě nezaměstnaný jedinec ztrácí sociální kontakty, pracovní návyky, zpochybňuje své schopnosti a dovednosti, trpí pocity méněcennosti, marnosti a neužitečnosti ve společnosti a rovněž se narušují mezilidské vztahy. Negativní dopady ztráty zaměstnání se, kromě nedostatku finančních prostředků, mohou projevit na zdravotním stavu jedince (výskyt srdečních a duševních chorob) a v krizi rodinného systému (narušená rodinná soudržnost, konflikty, rozchod, rozpad rodiny). Nezaměstnanost může být příčinou dalších nežádoucích životních událostí spojených s trestnou činností, násilnými činy,

předlužeností, zneužíváním návykových látek a jinými sociálně-patologickými jevy, které jsou rizikovým faktorem pro sociální vyloučení jedince z běžného života společnosti. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 40-41)

Předluženost

Předlužení je na rozdíl od zadlužení takový stav, kdy jedinec není schopen plnit své finanční závazky, které jsou vyšší, než je jeho majetek. Předluženost postihuje hlavně jedince ze sociálně znevýhodněných poměrů. Častěji postihuje nemajetné osoby, které se nachází ve zhoršené sociální situaci. Předluženost se úzce pojí s nedostatečnou finanční gramotností. Je významným faktorem, který způsobuje sociální vyloučení. (Jednotlivci či sociální skupině je znesnadněn nebo úplně zamezen přístup ke zdrojům, službám, příležitostem, které umožňují v majoritní společnosti plnohodnotný život. K základním zdrojům ve společnosti patří zaměstnání, vzdělání, bydlení, zdravotní péče a sociální ochrana. Sociálně vyloučené osoby si osvojují vzorce chování, které jsou v rozporu s hodnotami a normami společnosti.) Velkým sociálním problémem předlužených jednotlivců nebo domácností je obtížné sociální začleňování do běžného života ve společnosti a mnohdy je snaha o řešení problému předlužení nemožná.

Předlužený jedinec je konfrontován s následujícími problémy:

- Čelí exekuci majetku i výtěžku.
- Nevystupuje legálně na trhu práce. Preferuje kombinaci sociálních dávek s nelegální pracovní činností.
- Je závislý na příjmu ze státní sociální podpory, hrozí mu materiální chudoba a rizikový životní styl.
- Je vytlačován na okraj společnosti mezi znevýhodněné skupiny a vystaven nebezpečí kriminality a dalším sociálně-patologickým jevům.
- Bytové problémy nebo úplná ztráta bydlení hrozí jedinci z důvodu neplacení služeb spojených s užíváním bytu.
- Předluženým rodinám mohou být odebrány děti do ústavní výchovy.

Kromě sociálních problémů se předluženost pojí s ekonomickými problémy, které se dotýkají i státního rozpočtu. Z důvodu hrozby exekuce výtěžku nevstupují předlužené osoby legálně na trh práce, což se projevuje ve snížených příjmech do státní poklady a zvýšených výdajích finančních prostředků v oblasti sociálních dávek.

Zvyšující se podíl zadlužených domácností v současné společnosti se vztahuje ke změnám vzorců chování, hodnotových postojů a převládajících názorů. V historickém kontextu bylo chování ve vztahu k penězům a majetku spojováno s podstatnější šetrností a sklonem k tvoření úspor. Současná společnost se vyznačuje vztahem ke konzumnímu způsobu života, který je podpořen vlivem masových médií, zejména pak v produktech reklamy. Marketing obchodních společností i poskytovatelů spotřebních úvěrů podněcuje spotřebitele k nakupování a využívání půjček finančních prostředků. Byly tak vytvořeny podmínky pro růst zadlužování domácností, přičemž některé domácnosti se dostaly do stavu předlužení. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 51-56)

Finanční gramotnost a kvalita života seniorů v sociálním kontextu

Život seniorů v současné společnosti je do jisté míry ovlivněn životním stylem před revolučním rokem 1989. Za minulého politického režimu měl každý člověk právo na zaměstnání a zároveň povinnost pracovat. Tím byl podpořen pocit tzv. „sociální jistoty“. Zároveň však byly potlačovány schopnosti a dovednosti osob v souvislosti s uplatněním se ve společnosti a konkurenceschopnost. (Laca, 2011, In: Hardy, Mühlpachr, Dudášová, 2011, s. 168) Seniori nebyli dostatečně aktivizováni ve vytváření si finančních rezerv a obvykle se spoléhali jen na dávky starobního důchodu. Každá doba, ve které člověk žije, však má své specifické nároky a požadavky pro uspokojivý život a člověk se jim musí neustále přizpůsobovat.

Soudobá společnost požaduje od jedince aktivní přípravu na dobu trávenou v důchodu už v době ekonomické produktivity, a to zejména v oblasti zdravého životního stylu, trávení volného času a hmotného zabezpečení.

Autoři Partners Financial Services uvádějí, že *„většina lidí začíná podle průzkumů o důchodu přemýšlet až při dosažení 55 let. To je na počátek starosti o důchod poměrně pozdní čas. Za deset let, tedy dobu, která jim zbývá do důchodu, se nedá ušetřit příliš vysoká částka. I když mají vysokou šanci na relativně štedrý starobní důchod vůči průměrné mzdě, na spokojené prožití stáří to také příliš nevypadá.“* (Jak ovládnout své peníze, 2013, s. 160) V tomto časovém horizontu je pak třeba uvažovat o investování jako nástroji, který umožní zhodnocení investovaných finančních prostředků. Jedinec se tak bude moci, i ve vyšším věku, užít z vygenerované částky plynoucí výhody. (Jak ovládnout své peníze, 2013, s. 160)

Kvalita života či životní spokojenost a pohoda seniorů je ovlivněna životním stylem, hodnotovými postoji, zdravotním stavem a také schopností se adaptovat na změny v průběhu života včetně osvojení si v co největší míře znalosti v oblasti finanční gramotnosti. Promyšlené ekonomické chování může zachovat stejnou nebo podobnou životní úroveň seniorů i po odchodu do důchodu. Uspokojivý socioekonomický status seniora ovlivňuje jeho aktivní stárnutí a pozitivní nazírání na novou životní etapu.

Ne všichni senioři však mají takové schopnosti a možnosti, které by jim pomohly se dostatečně zabezpečit na stáří. Dostupné tiskové zprávy dokládají, že stále více seniorů počínaje věkovou kategorií 55+ až po požehnaný věk se setkávají s problémem zadluženosti. Nejčastějšími důvody zadluženosti jsou „atraktivní nákupy čehokoliv“, nepřiměřená finanční podpora rodiny i na úkor půjček a rovněž nedostatečné kompetence pro posouzení finančních produktů/služeb a neuspokojivé dovednosti pro správu osobního/rodinného rozpočtu. Velkým problémem je také důvěřivost starších osob, které jsou pak snadněji ubezpečeny o věrohodnosti tvrzení, a mohou se stát obětí nevýhodných úvěrů a nabídek nebankovních institucí. (Moudrý senior, 2013, online)

Všechny uvedené důvody zadluženosti jsou rizikovým faktorem pro vytvoření nežádoucího prostředí a takových životních podmínek, které negativně ovlivňují kvalitu života seniora. Jedinec pak může volit cestu tzv. „pasivního přežívání“ na rozdíl od aktivního stárnutí. Z ekonomického hlediska se jednotlivec i rodina mohou dostat do dluhové pastí. Ze sociálního pohledu pak dochází k omezení sociálních kontaktů, nárůstu abúzu návykových látek, k osvojení si nežádoucích vzorců chování včetně preferování sociálně-patologického chování. Velkým rizikem je také sociální izolace.

Zodpovědné ekonomické chování a dostatečné kompetence v oblasti finanční gramotnosti jsou důležitým předpokladem pro spokojené stáří. Kromě prevence zdraví je třeba preventivně přistupovat k životu po stránce ekonomické (hmotné zabezpečení) a sociální (sociální kompetence), neboť tyto oblasti výrazně ovlivňují kvalitu života seniorů.

3.3 Význam sociální pedagogiky pro finanční gramotnost seniorů

Pedagogický slovník definuje sociální pedagogiku (dále jen SP) jako aplikované odvětví pedagogiky, která výchovnou činností působí na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých. (Průcha, Walterová, Mareš, 1995, s. 203)

Vzhledem k rozdílným přístupům a výkladům předmětu SP uvádí Procházka s odkazem na Bakošovou pohledy na SP, které autorka považuje v současné době za aktuální:

- Pedagogika prostředí (vztahy výchovy a prostředí).
- Pedagogika zabývající se otázkami výchovy člověka (otázky výchovy a práva na výchovu pro všechny věkové kategorie).
- Pedagogika jako výchovná pomoc pro všechny věkové kategorie.
- Pedagogika zabývající se odchylkami sociálního chování. (Procházka, 2012, s. 61)

Mollenhauer vyzdvihuje v rámci činností SP také vytváření rovnováhy mezi požadavky a motivy jednotlivce a požadavky (potřebami) společnosti jako úkol sociální pedagogiky, přičemž zahrnuje do cílové skupiny SP všechny věkové skupiny obyvatelstva. (Bakošová, 2008, s. 31)

Sociální pedagogika je rovněž disciplínou sociální pomoci. Skrze výchovné a preventivní působení zmenšuje, omezuje a zabraňuje růstu nežádoucího chování a jednání, rizikových vlivů, sociálně-patologických jevů a působí na rozvoj osobnosti jedince. SP usiluje o aktivizaci člověka (svépomoc), aby byl schopen využít své schopnosti, dovednosti a znalosti k zformování a zlepšení podmínek vlastního života.

Z pohledu finanční gramotnosti je důležité preventivní a poradenské působení sociální pedagogiky, které eliminuje nežádoucí dopady na jednotlivce a jeho rodinu. Preventivní působení je důležitým úkolem SP, neboť včasný zásah omezuje počet osob sociálně vyloučených ze života společnosti. Rozeznáváme tři typy preventivních opatření:

Primární prevence – výchovně-vzdělávací proces, zaměřuje se na celou populaci. Orientuje se na osvětovou činnost. Je snahou cílit na odpovědné ekonomické chování jedinců. Usiluje o osvojení etických hodnot. Odborná poradenská činnost je zaměřena, např. na pomoc v oblasti rozpočtové gramotnosti (správa osobního/rodinného rozpočtu, orientace ve finančních produktech a službách).

Sekundární prevence - působí na rizikové a znevýhodněné skupiny osob (mládež, senioři, osoby s nízkým výdělkem, nezaměstnaní apod.). Posiluje ekonomické chování a finanční kompetence s důrazem na osobní odpovědnost.

Terciární prevence – zaměřuje se na jednotlivce, tlumí negativní dopady nedostatečné FG (předluženost) a riziko sociálního vyloučení. Intervence v oblasti právního a finančního poradenství, pomoc s řešením sociální reality (řešení předluženosti, pomoc při hledání

zaměstnání a řešení bydlení, rekvalifikace), navození pozitivního myšlení s důrazem na změnu životního stylu.

Vliv finanční gramotnosti na kvalitu života seniora se projevuje v kontextu uspokojování životních standardů a potřeb, naplňování životních cílů, adaptability na měnící se životní situace a ve způsobu i kvalitě trávení volného času. Dostatečná FG starších osob a zodpovědné ekonomické chování se ukazuje na socioekonomické realitě jedinců a účastní se na spokojeném stáří. Finančně gramotný člověk má dostatečné kompetence pro vyhodnocování nabídek finančních produktů, služeb a tzv. „výhodných“ nákupů zboží. Rovněž je schopen vést osobní či rodinný rozpočet a předcházet nežádoucím jevům, které mohou plynout z nových, nečekaných životních situací či událostí. Aktivně a plnohodnotně trávený volný čas (sportování, cestování, procházky, setkávání v seniorských klubech, přednášky, kulturní činnosti, vzdělávání na univerzitách třetího věku, participace na životě ve společnosti) se pozitivně projevuje na životě seniora v oblasti:

- Fyzického a psychického (kladné sebehodnocení, sebeakceptace, pocit prospěšnosti, důležitosti) zdraví.
- Mezilidských vztahů a sociálního prostředí.
- Životních hodnot, postojů a názorů.

Sociální pedagogika je výchovnou pomocí pro všechny věkové kategorie. (Procházka, 2012, s. 61) Výchova k finanční gramotnosti je významným úkolem SP, neboť přispívá k rozvoji osobnosti jedince, napomáhá orientovat se v tzv. „finančním světě“ a podporuje osvojení zodpovědného, ekonomického chování.

Z pohledu sociální pedagogiky eliminuje dostatečná finanční gramotnost seniorů nežádoucí sociální rizika, která mohou vyvolat sociální nejistotu, narušit harmonický život a oslabit kvalitativní stránku života.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 CÍLE, METODY VÝZKUMU A STANOVENÍ HYPOTÉZ

Cíle výzkumu

Bakalářská práce se zaměřuje na oblast finanční gramotnosti v souvislosti s jejím působením na kvalitu života seniorů.

Prvním cílem práce je zjištění, zda mají senioři dostatečnou finanční gramotnost. Dostatečná FG představuje kompetence, které umožňují zodpovědně vystupovat v oblasti peněz, cen a správy osobních/rodinných aktiv a závazků. Dostatečné finanční schopnosti se projevují na kvalitě života seniorů, neboť předcházejí negativním dopadům za život.

Druhý cíl práce se orientuje na oblast kvality života seniora v kontextu finanční gramotnosti. Úkol usiluje o zjištění, zda se FG podílí na kvalitě života seniora. Kvalita života či životní spokojenost ve stáří je ovlivněna mírou osvojení si zdravého životního stylu, způsobem trávení volného času, mírou finančního zabezpečení a také dostatečnými kompetencemi v oblasti FG.

Metodika

Pro účely praktické části bakalářské práce je použit kvantitativní výzkum, který svými vlastnosti nejlépe vyhovuje realizaci výzkumného šetření. Předmětem zkoumání kvantitativního přístupu jsou fenomény sociálního světa, jež jsou měřitelné, anebo minimálně tříditelné. Získané informace jsou pak statistickými metodami analyzovány. Cílem statistických analýz je ověření platnosti představ o výskytu některých charakteristik zkoumaných fenoménů. (Reichl, 2009, s. 40)

Charakteristiky kvantitativní výzkumné metody:

- Zkoumání předpokládaných vztahů (ověření hypotéz).
- Standardizovaný postup pro sběr dat.
- Za relativně krátkou dobu lze získat velké množství informací.
- Statistické zpracování dat.
- Možnost zobecnění výsledů.
- Výsledky jsou téměř nezávislé na výzkumníkovi aj. (Reichl, 2009, s. 41)

Výzkumný nástroj

S ohledem na cíle bakalářské práce byl zvolen jako výzkumný nástroj dotazník, který vyhovuje charakteristikám kvantitativního výzkumu (příloha PI).

Dotazníková forma sběru dat je jednou z nejpoužívanějších technik v rámci kvantitativní výzkumné metody. Jedná se o písemný způsob dotazování, který má však určité aplikační omezení. Je tedy obtížné použít dotazník u malých dětí, nevidomých, negramotných apod. Dalším úskalím dotazníku je jeho návratnost. V případě špatně připraveného výzkumného šetření, může být návratnost dotazníků jen 5-20% . (Reichl, 2009, s. 118, 120)

Ve vlastním dotazníkovém šetření bylo distribuováno celkem 334 dotazníků, přičemž návratnost byla 45%, tj. 150 dotazníků. Návratnost dotazníků lze považovat za úspěšnou. Dobrá návratnost dotazníků byla posílena pověřenými, spolupracujícími osobami s výzkumníkem.

V dotazníku používáme otázky uzavřené, otevřené, polouzavřené a škálové. Uzavřené otázky nabízí respondentovi určité možnosti odpovědí, na otevřené otázky odpovídá respondent volně a polouzavřené otázky poskytují kombinaci uzavřených a otevřených odpovědí. Respondent v polouzavřených otázkách vybírá z alternativních odpovědí. Posléze je žádán o vysvětlení či upřesnění a také může dodat svoji další alternativu odpovědi. Výsledek škálových otázek vyjadřuje postoje a názory respondentů k hodnocení jevu či objektu. (Gavora, 2008, s. 125-128).

Vlastní dotazník pro realizaci výzkumu tvoří úvodní představení, které respondentovi vysvětluje účel a důležitost dotazníku, způsob vyplnění, členění včetně délky dotazníku a obsahuje sdělení o zaručení anonymity respondenta. První část dotazníkového šetření zjišťuje finanční gramotnost seniorů, druhá část je zaměřena na kvalitu života v kontextu FG a poslední díl dotazníku uzavírají sociodemografické údaje. Typy použitých otázek v dotazníku jsou uzavřené a škálové, neboť vyhovují účelu výzkumu. Uzavřené otázky nabízí možnost výběru jedné z uvedených alternativ, které mají povahu správných odpovědí na otázku (forma vědomostního testu), dále tvrdých dat (pohlaví, věk, vzdělání), anebo vyjadřují nejvhodnější odpověď. Zvolené škálové otázky jsou tvořeny výběrem ze stupnice v intervalu „od 1 do 5“, kdy v prvním případě 1 znamená „velmi špatně“ a 5 znamená „velmi dobře“, ve druhém případě 1 znamená „vůbec mě neovlivňuje“ a 5 znamená „velmi mě ovlivňuje“. Další škálové otázky jsou zodpovězeny výběrem z možností pevných odpovědí ve tvaru „ano; spíše ano; spíše ne; ne“ (modifikace Likertovy škály).

Východiskem pro sestavování okruhu otázek týkajících se šetření kvality života v kontextu finanční gramotnosti (otázka č. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22) byla studovaná literatura,

jež je rovněž použita v teoretické části bakalářské práce, zejména pak Národní strategie finančního vzdělávání 2010. Náměty pro soubor otázek z FG (otázka č. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13) byly čerpány ze vzdělávacích internetových zdrojů z oblasti finančního poradenství. Prvním zdrojem byl projekt „Den finanční gramotnosti“, který zahájila finančně poradenská společnost Partners v září roku 2011. Reagovala tak na nízkou vzdělanost obyvatelstva ve FG. (Den finanční gramotnosti, online) Druhým motivačním prvkem se stal projekt „Finanční gramotnost“ realizovaný od července 2012 do října 2013, spolufinancovaný Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Projekt se zaměřoval na občany participující na trhu práce. (Finanční gramotnost, online) Pro kompletnost dotazníku byly sestaveny otázky, které zjišťovaly tvrdá data (otázka č. 23, 24, 25) a také byly začleněny tzv. „odlehčovací“ otázky (otázka č. 6, 12). I když odlehčovací otázky neposkytují relevantní data, jsou zařazeny do dotazníkového šetření, neboť se podílejí na případném zmírnění psychického napětí či rozladění respondenta.

Výzkumné otázky

Výzkumný problém je často formulován v tázací formě tzn., že se vymezují výzkumné otázky. (Gavora, 2010, online) Bakalářská práce pojednává o vlivu finanční gramotnosti na kvalitu života seniora. S ohledem na oblast bakalářské práce jsou stanoveny výzkumné otázky.

- 1) Mají senioři dostatečnou finanční gramotnost?
- 2) Přispívá dostatečná finanční gramotnost ke zkvalitnění života seniora?

Stanovení hypotéz

Hypotéza je v Sociologickém slovníku definována jako „*empiricky ověřitelná výpověď, která nějaké třídě prvků připisuje určité vlastnosti, hovoří o souvislostech dějů nebo o jejich důsledcích, čímž konstatuje existenci nějaké pravdivé zákonitosti (např. ve formě funkčního vztahu mezi proměnnými).*“ (Jandourek, 2007, s. 100) Hypotéza je vědeckým předpokladem. Tvorbě hypotézy předchází znalost výzkumného problému. Vychází se z teoretických poznatků a praktických zkušeností, které hypotézu buď potvrdí, nebo vyvrátí. Proces stanovení hypotéz přispívá k prohlubování či rozšiřování výzkumného problému. (Gavora, 2008, s. 63-64). Pro účely vlastního výzkumu jsou stanoveny hypotézy.

H1 Většina seniorů odhaduje svojí finanční gramotnost jako dostatečnou.

H2 Čím nižší věková kategorie seniorů, tím lepší je jejich finanční gramotnost.

H3 Většina seniorů má potřebu, mít více informací v oblasti finanční gramotnosti.

H4 Většina seniorů souhlasí, že čím větší finanční gramotnost, tím lepší je kvalita života.

Ověření hypotéz je provedeno dotazníkovým šetřením. Indikátory finanční gramotnosti jsou znalosti respondentů v oblasti FG, jejich vztah k vytváření finančních rezerv a přístup k vedení osobního/rodinného rozpočtu. Zjišťování postojů respondentů k míře FG a jejího dopadu na život, vykazují potřebu respondentů mít finanční informace. Vztah FG a kvality života je zjišťován subjektivními názory či postoji dotazovaných na pozitivní vlastnost finanční gramotnosti v souvislosti s trávením volného času a spokojeností se životem.

4.1 Výběr respondentů

Výběr zkoumaných objektů (respondentů) patří k jedné z hlavních otázek při tvorbě výzkumu. Nejčastěji se v literatuře setkáváme s pojmy „cílový, základní a výběrový soubor“. Cílový soubor představuje množinu objektů, jejichž vlastnosti chceme v praktické části výzkumu poznat. Termín „základní soubor“ je uváděn pro úplnost a v mnoha případech se nerozlišuje od cílového souboru, neboť jeho charakteristika je téměř totožná s cílovým souborem. Základní soubor zachycuje nepatrně menší množinu zkoumaných objektů s nedosaženými či nedosažitelnými jednotkami. Výběrový soubor či vzorek zastupuje v procesu zkoumání cílový soubor. V případě reprezentativního vzorku jsou výsledky zobecnitelné a vztahují se na cílový soubor, ze kterého výběrový soubor vznikl. (Reichel, 2009, s. 75-76)

Metoda výběru vzorku

Pro účely bakalářské práce byla zvolena metoda účelového (záměrného) výběru zkoumaného souboru. Vzhledem ke zvolené metodě výběru vzorku není možné provést zobecnění výsledků výzkumu, a to považuji za úskalí praktické části bakalářské práce.

Účelový výběr se uskutečňuje na základě předem určených znaků, podle kterých tvoříme množinu objektů (respondentů). Nejčastěji se jedná o sociodemografické údaje (věk,

pohlaví, vzdělání, rodinný stav, národnost aj.). Volba znaků vychází ze zaměření výzkumného úkolu a také ze stanovených hypotéz. (Reichel, 2009, s. 80)

Charakteristika souboru respondentů

Populace seniorů je v současné společnosti heterogenní. Seniorský stav můžeme určovat podle nejrůznějších znaků, např. dovršení důchodového věku, samotný odchod do důchodu, osamostatnění potomků, narození vnoučat, ztráta autonomie aj. Cílem účelového výběru byl sociodemografický údaj „věk“ respondenta. S ohledem na postupný proces stárnutí, kdy přechody mezi jednotlivými obdobími nejsou zřetelné (Haškovcová, 2010 s. 21), bylo v dotazníkovém šetření použito označení „55+, 65+, 75+ a 85+“. S odkazem na teoretickou část bakalářské práce, ve které se uvádí, že většina lidí začíná přemýšlet o důchodu při dosažení věku 55 let (Jak ovládnout své peníze, 2013, s. 160) a současně se stále více lidí, počínaje touto věkovou kategorií, až po pozeňnaný věk setkává s problémem zadluženosti (Moudrý senior, 2013, online), se samotný výzkum orientuje na věkové kategorie 55+ a 65+.

Dotazníkové šetření se uskutečnilo na území Jihomoravského kraje. Výběrový soubor se skládá ze skupiny seniorů ve věkové kategorii 55+ a 65+. Kategorii 55+ tvoří 32%, tj. 18 mužů a 68%, tj. 40 žen. Kategorii 65+ tvoří 45%, tj. 29 mužů a 55%, tj. 36 žen. Z celkového počtu dotazníkového šetření, tj. 150 respondentů tvoří výběrový soubor 82%, tj. 123 respondentů. První uvedenou věkovou kategorií obvykle tvoří soubor ekonomicky aktivních jedinců, kteří se však s problematikou důchodového věku zabývají. U další zmiňované věkové skupiny je předpokládáno, že se jedná o osoby, jež jsou v důchodu či mohou dále působit ve svých profesích. Analýza získaných dat u těchto dvou skupin seniorů, předpokládá odlišné výsledky. Výsledky výzkumu vypovídají pouze o výběrovém souboru a není možné je vztahovat na celou populaci seniorů.

Předvýzkum

Předvýzkum je nezbytnou součástí empirické části výzkumu. „*Je prováděn na malém vzorku naší cílové populace a je testem nástrojů, které ve výzkumu hodláme použít*“ (Disman 2002, s. 122). Cílem předvýzkumu bylo testování jednoznačnosti a srozumitelnosti otázek a testování grafické úpravy dotazníku. Uspokojivá otázka pro výzkumníka, nemusí být vhodná a pochopitelná pro respondenta. Grafickou úpravou dotazníku se rozumí uspořádání otázek, velikost písma, přehlednost dotazníku apod. Výsledkem předvýzkumu je minimalizovat chyby, které mohou být příčinou zkreslení

výsledků hlavního výzkumu. Velikost vzorku z cílové skupiny byl v počtu 15 respondentů. Více jak polovina respondentů se shodla na nedostačující velikosti písma, proto byl pro finální verzi dotazníku zvolen odlišný druh písma a zvětšena velikost. Nedostatečná velikost písma se projevovala zejména v nepřesné četbě textu. Upravovat formulaci otázek nebylo nutné, neboť z výsledků předvýzkumu vyplývalo, že respondenti otázkám porozuměli.

4.2 Analýza a interpretace výsledků výzkumu

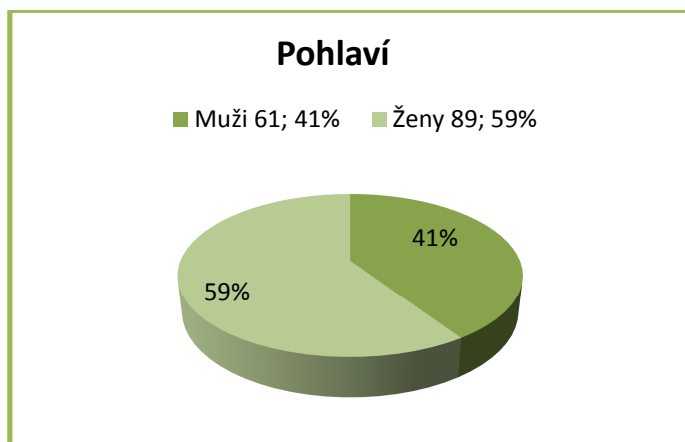
Konečná etapa výzkumu se týká vyhodnocování nashromážděných dat a jejich interpretace. Interpretace dat je hlavním výstupem výzkumu. Hledá spojení a souvislosti mezi zjištěnými údaji a vysvětluje jejich význam. (Gavora, 2008, s. 173) Dotazníkové šetření bylo zaměřeno na věkové kategorie respondentů 55+ a 65+. Na ostatní věkové kategorie (75+; 85+) není brán zřetel při vyhodnocování a interpretaci výsledků výzkumu. Shromážděné, kvantitativní údaje pomocí dotazníků jsou statisticky zpracovány. Každý dotazník dostal pořadové číslo, byl přenesen do programu Excel tak, aby bylo možné data řadit, vyhodnocovat a vyjádřit graficky. Pro grafickou úpravu dat jsou použity výšečové a sloupcové grafy. Dotazník byl rozdělen na tři části. První část zjišťovala finanční gramotnost respondentů, druhá část dotazníku se zajímala o kvalitu života respondentů v kontextu finanční gramotnosti a poslední údaje se týkaly tvrdých dat (sociodemografické údaje).

Analýza dat je započata poslední částí dotazníku, a to sociodemografickými údaji (otázka č. 23, 24, 25). Pro samotné vyhodnocování je důležitá věková kategorie 55+ a 65+. Ostatní údaje mají orientační význam a není na ně brán ohled. Sociodemografické údaje jsou vyjádřeny pomocí výšečových grafů.

Otázka č. 23 – Pohlaví respondentů

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 150 respondentů, kteří zastoupili všechny dotazované věkové kategorie. Z celkového počtu respondentů je 41% mužského pohlaví a 59% ženského pohlaví.

Graf č. 1 Pohlaví respondentů

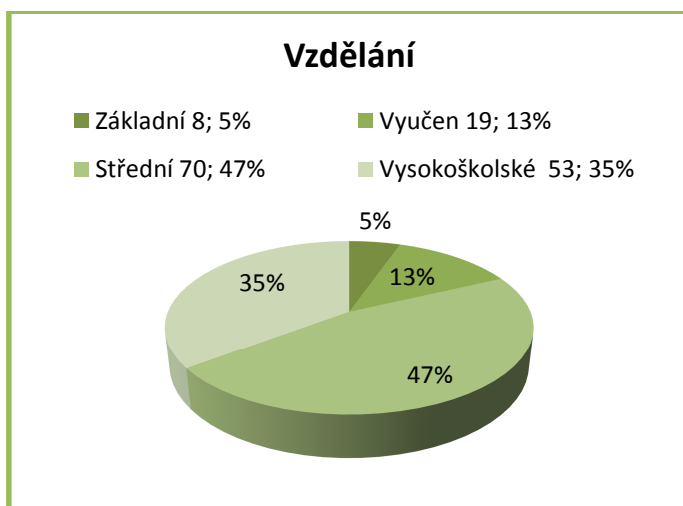

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 24 – Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů

Respondenti zastupovali 4 stupně vzdělání. Z toho nejvíce je zastoupeno středoškolské vzdělání, tj. 47% a nejméně vzdělání základní, tj. 5%. Respondenti s vysokoškolským vzděláním jsou druhou nejpočetnější skupinou, tj. 35% a 13% z celkového počtu dotazovaných zaujímají respondenti se vzděláním vyučen.

Graf č. 2 Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 25 – Věková kategorie respondentů

Všech 150 respondentů se v dotazníkovém šetření zařadilo do věkových kategorií. Pro účely zpracování výsledků výzkumu jsou důležité skupiny 55+ a 65+. První skupinou s nejvyšším procentuálním zastoupením je 65+, tj. 43% a druhou nejpočetnější skupinou

je 55+, tj. 39% z celkového počtu respondentů. Věkovou kategorii 75+ zastupuje 15% respondentů a poslední nejméně zastoupenou skupinou je 85+, tj. 3% z celkového počtu dotazovaných. Na obě poslední věkové skupiny není v další empirické části bakalářské práce brán ohled.

Graf č. 3 Věková kategorie respondentů

Zdroj: vlastní výzkum

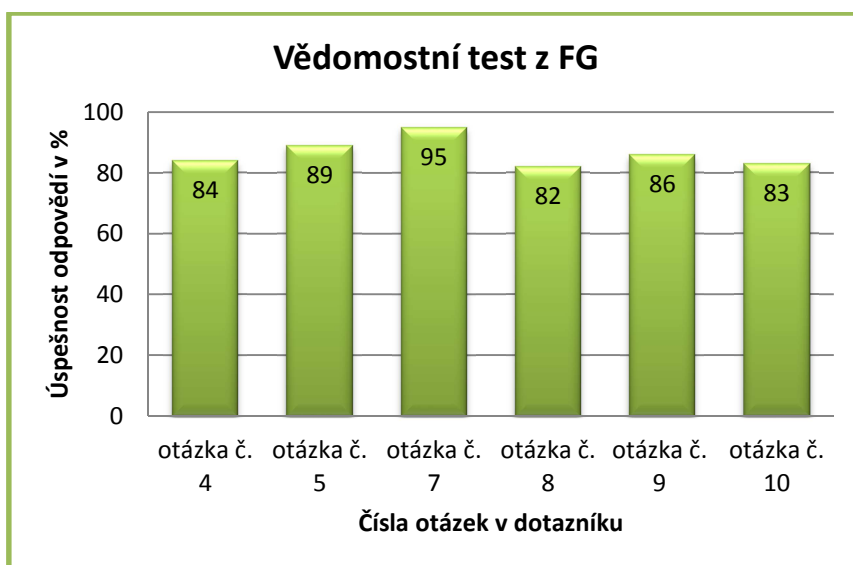
H 1 Většina seniorů odhaduje svoji finanční gramotnost jako dostatečnou.

S ohledem na osvětovou činnost v oblasti FG vychází hypotéza z předpokladu, že senioři považují svoji finanční gramotnost za dostatečnou. Pro ověření hypotézy byly stanoveny otázky tak, aby testovou metodou zjišťovaly znalosti zaměřené na FG (otázka č. 4, 5, 7, 8, 9, 10). Další otázky byly sestaveny tak, aby respondenti určili nejvhodnější alternativu odpovědi na způsob vytváření finančních rezerv, vedení osobního/rodinného rozpočtu a na volbu prostředku v případě řešení špatné finanční situace (otázka č. 2, 3, 11). Jiné dvě otázky vztahující se k hypotéze zjišťovaly vlastní postoje respondentů k míře znalostí ve sféře FG a míře obtížnosti v orientování se v nabídce finančních produktů a služeb (otázka č. 1, 13). Do souboru otázek byly také zařazeny odlehčovací otázky, které se týkaly volby nejvhodnějšího kritéria pro založení bankovního účtu a výběru informačního prostředku, ze kterého získávají dotazovaní informace o finančních produktech a službách (otázka č. 6, 12).

Pro vyhodnocení vědomostního testu z FG byla stanovena 60% hranice minimální úspěšnosti. Více jak 80% respondentů odpovědělo správně na otázky č. 4, 5, 8, 9, 10

a na otázku č. 7 odpovědělo správně 95% respondentů. Formulace otázek je uvedena v další části textu na str. 62 – 63 (Vědomostní test z FG – srovnání věkových kategorií). Z výsledků vědomostního testu můžeme vyvozovat, že **respondenti mají dobré znalosti v oblasti finanční gramotnosti.**

Graf č. 4 Vědomostní test z FG

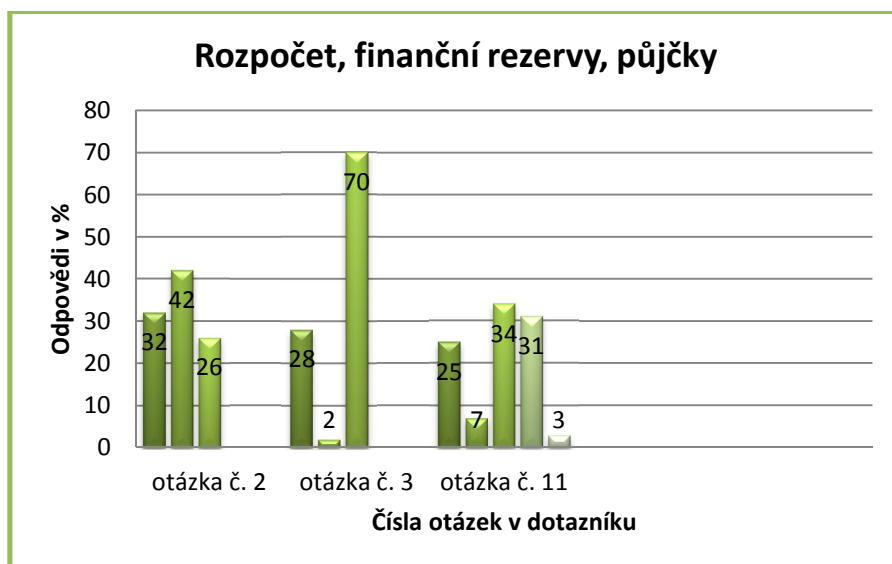
Zdroj: vlastní výzkum

Další soubor tří otázek se zaměřoval na vztah respondentů k vedení rozpočtu (otázka č. 2), na způsob vytváření finančních rezerv (otázka č. 11. Výběr nejvhodnější alternativy z nabízených možností) a dále bylo zjišťováno, jakou cestu by respondenti volili v případě řešení špatné finanční situace (otázka č. 3. Výběr nejvhodnější alternativy z nabízených možností). 42% respondentů odpovědělo, že si vede osobní/rodinný rozpočet, i když nepravidelně. 32% dotazovaných uvedlo, že vedou rozpočet pravidelně a 26% respondentů vyplnili, že si rozpočet nikdy nevedou. V případě řešení špatné finanční situace se respondenti v 70% shodli, že by si finanční prostředky půjčili od rodiny, přátel a známých. Další nabízenou alternativou byly bankovní instituce, tuto volbu učinilo 28% respondentů a pouze 2% dotazovaných volilo nebankovní instituce. V oblasti vytváření finančních rezerv volilo nejvíce respondentů, a to 34% produkt „stavební spoření“. Další oblíbenou alternativou byly v 31% uvedeny produkty „kapitálové životní pojištění, investiční životní pojištění a penzijní připojištění“ a v 25% pak produkt „spořicí účet“. Jen 7% dotazovaných si šetří finanční prostředky bez účasti peněžních institucí a 3% účastníků v dotazníkovém šetření si finanční rezervy nevytváří. Nemůžeme z toho však vyvozovat, že by si nechtěli šetřit finanční prostředky pro budoucí využití, neboť tyto

důvody nebyly v dotazníku zjišťovány. Můžeme jen předpokládat, že nemají dostatečný příjem, který by jim umožňoval rezervy vytvářet.

Respondenti mají kladný vztah k vedení osobního/rodinného rozpočtu včetně vytváření si finančních rezerv pro budoucí plánované využití, anebo pro použití v souvislosti s nepředpokládanými, životními změnami. V případě řešení špatné finanční situace volila většina respondentů rodinu, přátele a známé před peněžními institucemi. Lze se domnívat, že respondenti mohou mít obavy z dalšího finančního zatížení související s půjčkou finančních prostředků či úvěrem u peněžních ústavů, které mohou ohrozit jejich existenci. Rozborem těchto otázek docházíme k tvrzení, že **respondenti mají zodpovědné ekonomické chování.**

Graf č. 5 Rozpočet, finanční rezervy, půjčky

Zdroj: vlastní výzkum

Poslední část otázek v souboru byla zaměřena na vlastní hodnocení znalostí z oblasti FG, dále na kritéria pro založení bankovního účtu a orientaci v nabídce finančních produktů a služeb. Respondenti hodnotili své dosavadní znalosti z oblasti FG (otázka č. 1) pomocí vyjádření osobních postojů na škálové otázce výběrem z možností pevných odpovědí ve tvaru „ano; spíše ano; spíše ne; ne“. Nejvíce respondentů, a to 54% hodnotilo své dosavadní znalosti spíše za dostačující s odpovědí „spíše ano“ a 23% dotazovaných pokládali dosavadní znalosti za zcela dostačující, na škále uvedli „ano“. Negativní postoj ke svým finančním kompetencím s odpovědí „ne“ (zcela nedostačující) zaujalo 6% dotazovaných a 17% respondentů hodnotilo své znalosti z oblasti FG jako spíše

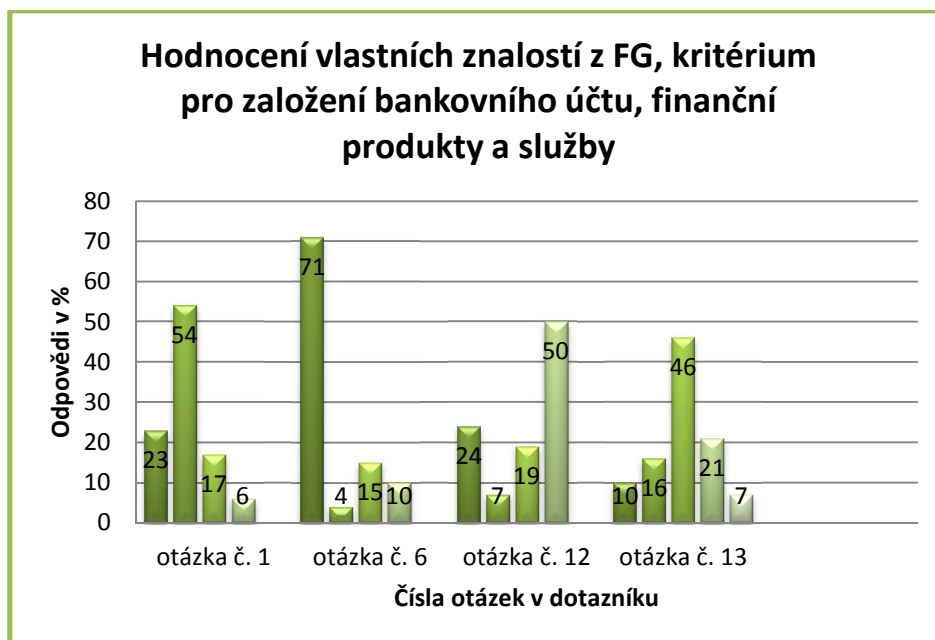
nedostačující s odpovědí „spíše ne“. Kladné postoje k osobním znalostem ze sféry finanční gramotnosti zaujalo celkem 77% respondentů. Vzhledem k výsledkům z vědomostního testu, na který správně odpovědělo více jak 80% dotazovaných, lze konstatovat, že **respondenti mají dostatečné znalosti z oblasti finanční gramotnosti.**

V souboru otázek je zahrnutá tzv. „odlehčovací“ otázka, která zjišťovala kritéria pro založení bankovního účtu (otázka č. 6). Respondenti volili nejvhodnější odpověď z uvedených alternativ. Nejvíce respondentů, a to 71% uvedlo jako důležitý faktor pro založení bankovního účtu „spolehlivost banky“. Dalším kritériem byly „bankovní poplatky“. K této volbě se přiklonilo 15% dotazovaných. „Elektronické bankovníctví“ upřednostnilo 10% a 4% respondentů uvedlo „vzdálenost banky od místa bydliště či zaměstnání“ jako podstatné kritérium pro založení bankovního účtu. Cílem otázky bylo uvolnění případného psychického napětí dotazovaných. Vzhledem k tomu, že otázka neposkytuje rozhodující či významné výsledky, není třeba ji více konkretizovat. Stejný odlehčující význam měla otázka č. 12, která zjišťovala, jakými informačními prostředky získávají respondenti informace o finančních produktech a službách. 50% respondentů získává informace od finančních institucí a 24% respondentů nabývá informace prostřednictvím televize a internetu. Od rodinných příslušníků a přátel je informováno 19% respondentů a jen 7% dotazovaných uvedlo, že údaje o finančních produktech a službách nabývají prostřednictvím tisku. Otázka neposkytuje relevantní data, a proto nebudou její výsledky blíže specifikovány.

Soubor otázek uzavírá škálová otázka, ve které respondenti zaujímali postoje k míře obtížnosti v orientování se v nabídce finančních produktů a služeb (otázka č. 13). Zvolená škálová otázka byla tvořena výběrem ze stupnice v intervalu „od 1 do 5“, kdy 1 znamená „velmi špatně“ a 5 znamená „velmi dobře“. 46% respondentů se přiklonilo k bodu 3, jehož význam je „ani špatně, ani dobře“, tzn., že orientace respondentů v nabídce finančních produktů a služeb není ani dobrá, ale ani špatná. 21% respondentů uvedlo, že se orientují (trochu) „spíše dobře“ a 16% dotazovaných volilo opačný pól stupnice, tedy (málo) „spíše špatně“. V nabídce finančních produktů a služeb se orientuje 10% respondentů „velmi špatně“ a 7% dotazovaných uvedlo, že se v nabídce vyzná „velmi dobře“. 46% respondentů nemá vyhraněný postoj. Kladné postoje ke svým schopnostem zaujímá 28% dotazovaných a 26% respondentů má opačný, negativní názor. Za předpokladu, že z 46% respondentů se 23% dotazovaných přiklonilo k negativním postojům a stejné procento, tedy 23% dotazovaných, zaujalo kladné pozice na škále, lze

usuzovat, že respondenti jsou schopni se orientovat v nabídce finančních produktů a služeb bez větších potíží.

Graf č. 6 Hodnocení vlastních znalostí z FG, kritérium pro založení bankovního účtu, finanční produkty a služby

Zdroj: vlastní výzkum

Vzhledem k dílčím výsledkům vyhodnocení, které byly vysloveny při analýze otázek č. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11 a 13 byla hypotéza **H1 potvrzena**.

H2 Čím nižší věková kategorie seniorů, tím lepší je jejich finanční gramotnost.

Tvrzení o souvislosti věkové kategorie a míry finanční gramotnosti bylo ověřováno srovnáváním výsledků z dotazníkového šetření u cílových skupin, a to u věkové kategorie 55+ (dále jen VK 55+) a věkové kategorie 65+ (dále jen VK 65+). Analýza byla zaměřena na vědomostní test z oblasti FG (otázky č. 4, 5, 7, 8, 9, 10).

Na otázku č. 4 (co je to exekuce) správně odpovědělo ve VK 55+ 90% respondentů a ve VK 65+ 79% respondentů.

Na otázku č. 5 (co je to běžný účet) správně odpovědělo ve VK 55+ 91% respondentů a ve VK 65+ 88% respondentů.

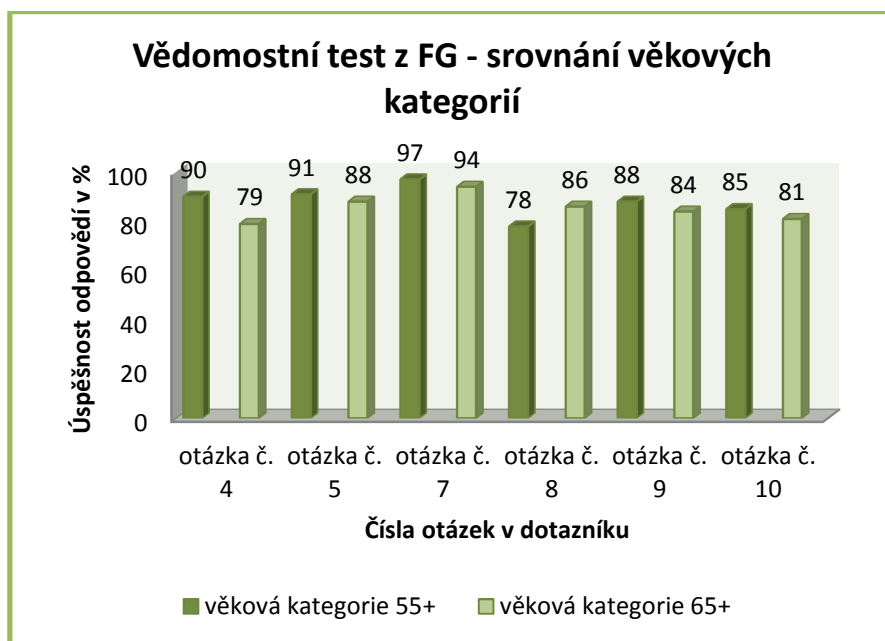
Na otázku č. 7 (co jsou to bezhotovostní peníze) správně odpovědělo ve VK 55+ 97% respondentů a ve VK 65+ 94% respondentů.

Na otázku č. 8 (co znamená pojem inflace) správně odpovědělo ve VK 55+ 78% respondentů a ve VK 65+ 86% respondentů.

Na otázku č. 9 (kde se můžeme setkat s pojmem RPSN) správně odpovědělo ve VK 55+ 88% respondentů a ve VK 65+ 84% respondentů.

Na otázku č. 10 (kdo schvaluje tzv. „osobní bankrot“) správně odpovědělo ve VK 55+ 85% respondentů a ve VK 65+ 81% respondentů.

Graf č. 7 Vědomostní test z FG - srovnání věkových kategorií

Zdroj: vlastní výzkum

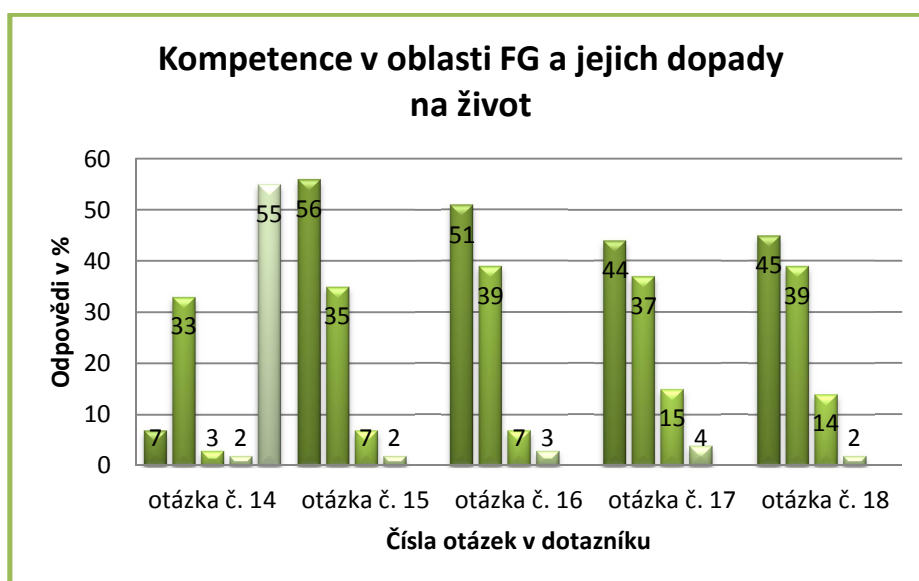
Respondenti VK 55+ odpověděli téměř ve všech případech s větším procentuálním zastoupením, než respondenti VK 65+. Respondenti ve starší věkové kategorii měli větší procentuální úspěšnost odpovědi v jednom případě, a to v otázce č. 8. Výsledky mezi definovanými věkovými skupinami neměly značné rozdíly, přesto lze vyvodit, že nižší věková kategorie má lepší finanční gramotnost. Hypotéza **H2 byla potvrzena.**

H3 Většina seniorů má potřebu, mít více informací v oblasti finanční gramotnosti.

Hypotéza byla ověřována pomocí souboru otázek, jež se zaměřily na postoje respondentů v souvislosti s dostačujícími/nedostačujícími kompetencemi v oblasti FG a jejich dopadů na život (otázka č. 15, 16, 17, 18). Pro ucelený názor byla také zařazena otázka ověřující přístup seniorů k potřebnosti vzdělávání FG, přičemž určovali, kterou cílovou skupinu z populace považují pro vzdělávání za nejdůležitější (otázka č. 14). Vzdělávání v oblasti

finanční gramotnosti u všech věkových kategorií považuje za důležité 55% dotazovaných. Mládežnickou skupinu označilo 33% respondentů. Zbývajících 12% respondentů se přiklonilo v 7% k dětem, 3% upřednostňuje vzdělávání u dospělých a pouze 2% respondentů uvedlo seniorskou skupinu. Škálové otázky s výběrem z možností pevných odpovědí ve tvaru „ano; spíše ano; spíše ne; ne“ zjišťovaly postoje respondentů k finanční gramotnosti jako aspektu, který může ovlivňovat život jednotlivce i rodiny. V případě otázky č. 15 (má nedostatečná finanční gramotnost negativní dopady na život) 56% respondentů zcela souhlasilo a 35% dotazovaných spíše souhlasilo. S tímto tvrzením spíše nesouhlasilo 7% a zcela nesouhlasilo 2% respondentů. Další otázka č. 16 (dobrá finanční gramotnost pozitivně ovlivňuje jedince na měnící se životní situace) byla zodpovězena s podobnými výsledky jako otázka předešlá, a to 51% respondentů zcela souhlasilo, 39% spíše souhlasilo, 7% spíše nesouhlasilo a 3% dotazovaných zcela nesouhlasilo. Následující otázka č. 17 (souvisí nárůst zadluženosti českých domácností s nedostatečnou FG) opět zaznamenala ve více jak 80% souhlasné stanovisko, tedy 44% respondentů zcela souhlasilo, 37% spíše souhlasilo. Spíše nesouhlasilo 15% respondentů a 4% dotazovaných naprosto nesouhlasilo. S poslední otázkou č. 18 (může bránit nedostatek finančních informací ve využívání finančních produktů a služeb) úplně souhlasilo 45% a spíše souhlasilo 39% respondentů. Oproti tomu zcela nesouhlasilo 2% a spíše nesouhlasilo 14% dotazovaných.

Graf č. 8 Kompetence v oblasti FG a jejich dopady na život

Zdroj: vlastní výzkum

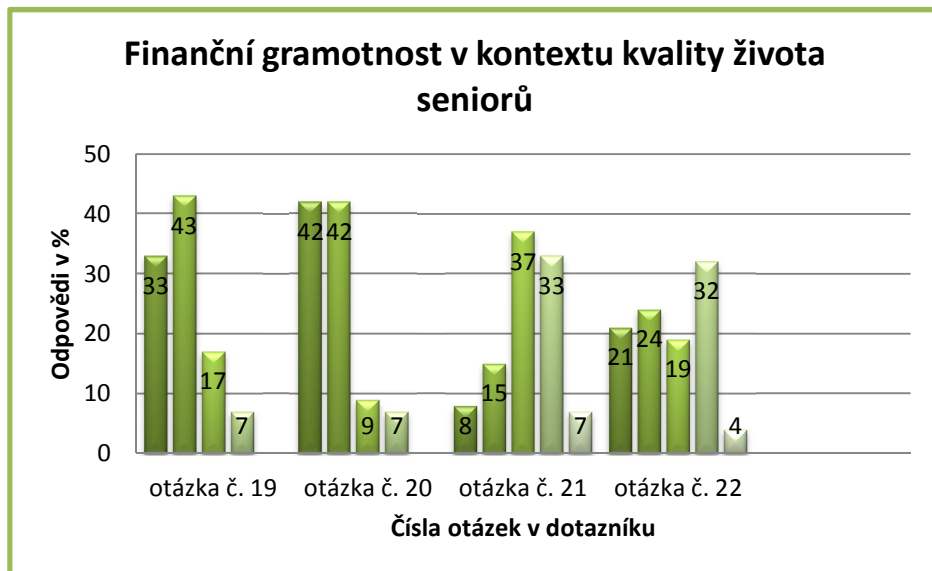
Rozbor otázek vztahujících se k hypotéze ukazuje, že více jak 80% dotazovaných si uvědomuje, že dostatečná finanční gramotnost pozitivně ovlivňuje život jednotlivce i rodiny, a proto je důležité získávat více informací v oblasti FG. Více jak polovina dotazovaných souhlasí, že vzdělávání k finanční gramotnosti je důležité u všech věkových skupin v populaci, neboť umožňuje získávat finanční kompetence a upevňuje zodpovědné ekonomické chování. Hypotéza **H3 byla potvrzena.**

H4 Většina seniorů souhlasí, že čím větší finanční gramotnost, tím lepší je kvalita života.

Hypotéza vychází z teoretických poznatků o souvislostech kvality života a pozitivního působení dostatečné finanční gramotnosti. Subjektivní postoje respondentů zjišťovaly vztah finanční gramotnosti s jejich životní spokojeností (otázka č. 19, 20, 21, 22). Pro tuto část dotazníku byly vytvořeny škálové otázky. V prvním případě se jednalo o otázky s výběrem z možností pevných odpovědí ve tvaru „ano; spíše ano; spíše ne; ne“ (otázky č. 19, 20) a další typ škálových otázek byl tvořen výběrem ze stupnice v intervalu „od 1 do 5“, kdy 1 znamená „vůbec mě neovlivňuje“ a 5 znamená „velmi mě ovlivňuje“ (otázka č. 21, 22). Respondenti byli dotazováni, zda souhlasí s tvrzením, že žít spokojeným a plnohodnotným životem souvisí s FG (otázka č. 19). Zcela souhlasilo 33% dotazovaných a 43% respondentů spíše souhlasilo. Naopak 7% úplně nesouhlasilo a 17% respondentů spíše nesouhlasilo. Příprava jedince na stáří ovlivňuje jeho život po odchodu do důchodu. Příprava se týká úpravy bydlení, vytváření finančních rezerv a také trávení volného času. Na otázku jestli orientace v ekonomické oblasti pozitivně ovlivňuje přípravu jedince na „podzim života“ (otázka č. 20), byly postoje respondentů shodné na škále „ano“ a „spíše ano“ tzn., že v obou případech odpovědělo stejný počet respondentů, a to 42%. Zcela nesouhlasné stanovisko mělo 7% a 9% respondentů spíše nesouhlasilo. Odpovědi respondentů na otázku č. 21 (do jaké míry je kvalita vašeho života ovlivněna FG) byly nejvíce zastoupeny na bodě 3 ani ovlivňuje/neovlivňuje. Tento názor sdílelo 37% respondentů. Trochu ovlivňuje, uvedlo 33% a málo ovlivňuje, odpovídalo 15% dotazovaných. FG vůbec neovlivňuje kvalitu života respondentů v 8% a 7% respondentů uvedlo, že jejich kvalita života je velmi ovlivněna FG. Názory respondentů na jejich FG v kontextu trávení volnočasových aktivit byly zodpovězeny v otázce č. 22. Zda ovlivňuje FG respondentů jejich možnost trávení volnočasových aktivit, odpovídalo, vůbec neovlivňuje 21%, málo ovlivňuje 24% a 19% respondentů

uvedlo, ani ovlivňuje/neovlivňuje. Trochu ovlivňuje, odpovědělo 32% respondentů a 4% dotazovaných sdělilo, že FG velmi ovlivňuje jejich trávení volnočasových aktivit.

Graf č. 9 Finanční gramotnost v kontextu kvality života seniorů

Zdroj: vlastní výzkum

Rozborem otázek č. 19 a 20 zjišťujeme, že téměř 80% respondentů vnímá finanční gramotnost jako důležitý faktor, jenž přispívá ke zkvalitnění života. Rozbor otázek č. 21 a 22 vypovídá, že finanční gramotnost respondentů spíše ovlivňuje (trochu ovlivňuje) jejich kvalitu života, avšak spíše neovlivňuje (málo ovlivňuje) jejich možnosti trávení volnočasových aktivit. Výsledky odpovědí respondentů mají pozitivní charakter, který ukazuje, že finanční gramotnost je aspektem kvality života. Nelze však jednoznačně konstatovat, že míra finanční gramotnosti působí více či méně na kvalitu prožívání a spokojenosti se životem. Hypotéza **H4 nebyla potvrzena**.

Shrnutí výzkumu

Cílem výzkumného šetření bylo zjištění, mají-li senioři dostatečnou finanční gramotnost, a zda se finanční gramotnost podílí na kvalitě života seniora. Výzkumný problém byl vymezen pomocí výzkumných otázek.

1) Mají senioři dostatečnou finanční gramotnost?

První výzkumná otázka se zaměřila na kompetence seniorů v oblasti FG. Dostatečná finanční gramotnost umožňuje jedinci orientovat se ve finanční problematice. Jedinec je schopen se kvalifikovaně rozhodovat při správě osobních financí a rodinného majetku.

Bere na sebe zodpovědnost a zvažuje důsledky investičních kroků. Je způsobilý účelně hospodařit s penězi, dokáže se orientovat v nabídce finančních produktů/služeb a možnostech finanční, právní či jiné pomoci.

Analýza dat z dotazníkového šetření ukazuje, že senioři ve výběrovém souboru, který je tvořen věkovou kategorií 55+ a věkovou kategorií 65 + **mají dobré znalosti v oblasti finanční gramotnosti**. Znalosti byly ověřeny formou vědomostního testu, jenž prokázal dobré vědomosti seniorů. Tyto výsledky jsou podpořeny vlastním hodnocením seniorů jejich dosavadních znalostí z oblasti FG. Kladné postoje zaujalo 77% respondentů. Další část dotazníkového šetření prokazuje, že senioři **mají zodpovědné ekonomické chování**. Uvědomují si důležitost vytváření finančních rezerv. Plánují hospodaření s penězi, přičemž si vedou osobní či rodinný rozpočet, i když ve větším procentuálním zastoupení si vedou senioři rozpočet nepravidelně. V případě řešení špatné finanční situace upřednostňují poskytnutí půjčky finančních prostředků pomoci rodiny, přátel a známých. Lze usuzovat, že respondenti zvažují důsledky finančního zatížení a berou v úvahu další související náklady při půjčce finančních prostředků či úvěru u peněžních ústavů. Kompetence dostatečné finanční gramotnosti se rovněž projevuje ve schopnostech orientovat se v nabídce finančních produktů a služeb. Podle vyhodnocených odpovědí **jsou senioři schopni se orientovat v nabídce finančních produktů a služeb bez větších problémů**. Ze všech dílčích výsledků lze vyvodit, že **senioři mají dostatečnou finanční gramotnost**.

2) Přispívá dostatečná finanční gramotnost ke zkvalitnění života seniora?

Míra informovanosti ve finanční oblasti se projevuje v životě každého člověka. Dostačující FG předchází nežádoucím sociálním, psychickým a ekonomickým dopadům na život jednotlivce i rodiny. Umožňuje tak účast na životě ve společnosti a aktivně stárnout, což pozitivně ovlivňuje kvalitu života seniora.

Vzdělávání v oblasti FG je nástrojem pro zvyšování finančních schopností a dovedností občanů. Vzdělávací činnosti jsou prospěšné u všech věkových skupin a s tímto tvrzením souhlasila více jak polovina respondentů. Finanční negramotnost je pro život člověka vnímána nevýhodně. Respondenti souhlasí, že nedostatečná FG má negativní dopady na život. Souhlas respondentů byl utvrzen posuzováním nárůstu zadluženosti českých domácností v souvislosti s nedostatečnou FG a rovněž souhlasili, že finanční negramotnost může bránit ve využívání finančních produktů. Dotazníkové šetření prokazuje, že dobré

kompetence v oblasti FG pozitivně ovlivňují jedince, jenž čelí životním změnám. Analýzou nashromážděných údajů bylo zjištěno, že více jak 80% respondentů považuje FG za důležitý faktor, který ovlivňuje život jednotlivce i rodiny, a proto je nutné získávat stále více informací ze sféry finanční gramotnosti. Zjištěná data z dotazníkového šetření dále poskytují vědění o postojích respondentů k finanční gramotnosti v souvislosti s působením FG na kvalitu života člověka. **Dostatečná FG je respondenty vnímána jako významný činitel, který se podílí na životní spokojenosti, a jenž přispívá ke zkvalitnění života.** Orientace v ekonomické oblasti napomáhá seniorovi připravit se na dobu prožívanou po ukončení ekonomické aktivity a s tímto tvrzení souhlasila většina dotazovaných. Součástí dotazníkového šetření bylo zjištění, do jaké míry je kvalita života dotazovaných ovlivněna FG, a zda jejich FG ovlivňuje možnost trávení volnočasových aktivit. Přestože respondenti souhlasí, že dostatečná FG se pozitivně projevuje na kvalitě života člověka, vypovídají, že finanční gramotnost spíše ovlivňuje (trochu ovlivňuje) jejich kvalitu života. V případě trávení volnočasových aktivit v kontextu FG, výsledky odpovědí vykazují, že respondenty jejich finanční gramotnost spíše neovlivňuje (málo ovlivňuje) možnost trávení volnočasových aktivit.

Z výsledků empirického šetření lze vyvodit, že vlivem osvětové činnosti v oblasti finanční gramotnosti je finanční zdatnost seniorů na vyšší úrovni, než tomu bylo v letech minulých. Z tiskové zprávy z roku 2011, kterou vydala společnost Partners v rámci mezigeneračního testu finanční gramotnosti vyplývá, že seniorská skupina (nad 60 let) je nejvíce ohroženou skupinou finanční negramotností, financím obvykle nerozumí a vzhledem k důvěřivosti k mladší generaci, se stávají obětí nepoctivých prodejců. (Den finanční gramotnosti, Mezigenerační test finanční gramotnosti, online) Výzkum ukazuje, že většina seniorů má dostatečnou finanční gramotnost. I když subjektivní postoje respondentů jednoznačně nevypovídají o působení finanční gramotnosti na jejich kvalitu života a možnost trávení volnočasových aktivit, je finanční gramotnost považována za důležitý faktor, který se podílí na kvalitě života seniora. Výsledky výzkumu nelze zobecnit a jsou platné pouze pro výběrový soubor.

ZÁVĚR

Finanční gramotnost poskytuje kompetence, které umožňují jedinci se orientovat ve světě peněz. Finanční gramotnost je základem pro pochopení sociálních a ekonomických reforem. Finanční gramotnost je zásadním elementem proti předlužování a sociálnímu vyloučení. Finanční gramotnost je v současné době zařazována do výukových projektů a jejím posláním je pomáhat. (Nováková, Sobotka, 2011, s. 12)

Nedostatečné schopnosti v oblasti finanční gramotnosti, nepochopení základních finančních pojmů a ekonomických vztahů, mohou způsobit nepříjemné situace v životě člověka a ovlivnit tak jeho kvalitu života či životní spokojenost. Špatně volené investice, nevýhodná pojištění, drahé úvěry či „neodolatelné“ nákupy zboží nabízené nepoctivými prodejci mají za důsledek nejen ztrátu financí, ale mohou být příčinou nepříznivé sociální a ekonomické reality jednotlivce i rodiny. (Jak ovládnout své peníze, 2013, s. 5)

Vzdělávání a zvyšování kompetencí v oblasti finanční gramotnosti je nezbytně nutné u všech věkových kategorií. Výchovně-vzdělávací proces patří také do oblastí sociální pedagogiky. Sociální pedagogika se skrze primární prevenci zaměřuje na celou populaci. Její osvětová činnost má za cíl posilovat zodpovědné ekonomické chování a osvojování etických hodnot. Etické hodnoty souvisí s hodnotovými postoji jedince, jenž se rovněž podílí na uvážlivém ekonomickém chování. Poradenská činnost sociální pedagogiky napomáhá jedinci, např. s orientací ve finančních produktech a službách, s orientací v možnostech finanční, právní a jiné pomoci, s vedením osobního či rodinného plánování finančních prostředků apod. Preventivní působení sociální pedagogiky tlumí nežádoucí dopady finanční negramotnosti. Sociální pedagogika musí reflektovat společenské změny, problémy či nedostatky. Včasná intervence zabraňuje růstu předlužení a sociálního vyloučení.

Potřeba zvyšování finančních kompetencí seniorů má stále větší význam. Život seniorů je do jisté míry poznamenán životním stylem za minulého politického režimu, ve kterém nebyli senioři dostatečně stimulováni a spoléhali se na dávky starobního důchodu. Nároky a požadavky současné společnosti vyžadují spolupracující a zodpovědný přístup jedince k zajištění dalšího života. Vytváření finančních rezerv, uvědomělé nakládání s finančními prostředky, uvážlivé investování a pojištění se projevuje na socioekonomickém statusu seniora. Dobré osvojení znalostí v oblasti finanční gramotnosti se projevuje na kvalitě života seniora. Finanční soběstačnost umožňuje

seniorovi nadále kvalitativně uspokojovat své potřeby a dosahovat cílů, které si pro období stáří stanovil.

Bakalářská práce měla dva cíle. Prvním úkolem bylo zjištění, zda senioři mají dostatečnou finanční gramotnost. Dále se výzkum zaměřoval na oblast kvality života seniora v kontextu finanční gramotnosti. Kvalita života je ovlivněna mnoha faktory (věk, pohlaví, zdravotní stav, hodnotové postoje, vzdělání, sociální prostředí, participace ve společnosti aj). Z teoretických poznatků lze předpokládat, že dobrá míra finančních schopností, znalost ekonomických vztahů a finančních pojmů se podílí na kvalitě života či životní spokojenosti. Výsledkem výzkumného šetření je, že senioři mají dostatečnou finanční gramotnost a považují finanční gramotnost za podstatný faktor, který se podílí na kvalitě života seniora. Uvědomují si, že finanční negramotnost může být příčinou nežádoucích sociálních a ekonomických dopadů na život člověka. Dostatečná finanční gramotnost je vnímána jako činitel, který přispívá ke zkvalitnění života. Výsledky výzkumu vypovídají o výběrovém souboru. I když nelze výsledky výzkumného šetření zobecnit, byly cíle bakalářské práce splněny.

Koncepce Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 uvádí oblasti zdraví a celoživotní vzdělávání jako základ pro využití potenciálu stařeších osob. (MPSV, 2012, online) Vzdělávání a zvyšování finančních kompetencí seniorů, může patřit do pole působnosti středisek sociálních služeb. Z tohoto důvodu se domnívám, že bakalářská práce poskytuje relevantní poznatky, které mohou využít střediska sociálních služeb pro své výchovně-vzdělávací činnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. 3., rozš. a aktualiz. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, 2008, 251 s. ISBN 9788096994403.

ČVELA, Rostislav, Zdeněk KALVACH a Libuše ČELEDOVÁ. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 263 s. ISBN 9788024739014.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Dotisk 3. vydání. Univerzita Karlova v Praze: Karolinum, Praha, 2002. ISBN 8024601397.

Den finanční gramotnosti. Partners Financial Services: *Den finanční gramotnosti*. [online]. [cit. 16.8.2014]. Dostupné z: <http://www.denfinancnigramotnosti.cz/projekt-dfg>

Den finanční gramotnosti. Partners Financial Services: *Mezigenerační test finanční gramotnosti: mladí zklamali, nejohroženější skupinou jsou senioři*. [online]. [cit. 27.3.2015]. Dostupné z: <http://www.denfinancnigramotnosti.cz/pro-media>

DOŇKOVÁ, Olga. *Vývojová psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012, 153 s. ISBN 9788087182291.

DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 112 s. ISBN 9788024741383.

Finanční gramotnost. *Projekt Odpovědný přístup k financím – podpora vzdělávání a jeho propagace*. CZ.1.07/3.1.00/37.0192. Spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky. [online]. [cit. 16.8.2014]. Dostupné z: <http://www.nenechsedojit.cz/slovník>

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výskumu*. 4., rozš. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2008, 269 s. ISBN 9788022323918.

GAVORA, Peter a kol. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. [online]. [cit. 14.3.2015]. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010. ISBN 9788022329514. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk>

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 594 s. ISBN 8072031244.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 365 s. ISBN 9788087109199.

HNILICOVÁ, Helena. *Kvalita života a její význam pro medicínu a zdravotnictví*. Zdraví E15. Zdravotnictví a medicína. Příloha Lékařské listy 5/2003. [online]. © 2003. [cit.9.2.2015]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/priloha-lekarske-listy/kvalita-zivota-a-jeji-vyznam-pro-medicinu-a-zdravotnictvi-151408>

Jak ovládnout své peníze: finanční plánování pro každého. 1. vyd. Brno: BizBooks, 2013, 227 s. ISBN 9788026501275.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 285 s. ISBN 9788073672690.

Katolický týdeník: list českých a moravských diecézí. Praha: Katolický týdeník, s.r.o., roč. 2014, č. 40. ISSN 0862-5557.

KOCIÁNOVÁ, Helena. *Finanční gramotnost v kostce, aneb, Co Vás neměl kdo naučit*. Olomouc: ANAG, 2012, 151 s. ISBN 9788072637676.

KOCUROVÁ, Marie, Jarmila KLUGEROVÁ a Alice BOSÁKOVÁ. *Rodina v II. decenniu 21. století*. Vyd. 1. Praha: Educa Service, 2013, 528 s. ISBN 9788087306130.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 9788073673833.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 141 s. Psyché (Grada). ISBN 9788024736044.

LACA, Slavomír. *Nezamestnanosť jako sociálno-ekonomický problém rodiny v súčasnej spoločnosti*. In: HARDY, Mária, Pavel MÜHLPACHR a Terézia DUDÁŠOVÁ. *Sociální patologie rodiny*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 168-175. ISBN 9788087182178.

MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, 328 s. ISBN 9788024731483.

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 (Kvalita života ve stáří)*. MPSV [online]. © 2008. Poslední změna 1.8.2008. [cit. 19.1.2015]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5045>

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. MPSV [online]. © 2012. [cit. 19.1.2015]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. *Národní strategie finančního vzdělávání 2010*. MSMT [online]. © 2010. Poslední změna 8.10.2013. [cit. 8.2.2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/31443/>

MOUDRÝ SENIOR. *Ekonomická gramotnost seniorů – seniori a dluhy*. [online]. © 2013. [cit. 11.2.2014]. Dostupné z: <http://www.moudrysenior.cz/finance/ekonomicka-gramotnost-senioru-seniori-a-dluhy#.VPd1yi6hyM8>

MÜHLPACHR, Pavel. Sociální souvislosti senescence v agogických vědách. **In:** LACA, Slavomír *Sociální pedagogika v kontextu teorie a praxe I*. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2013, s. 97-105 s. ISBN 9788087182451.

NOVÁKOVÁ, Vladimíra a Věroslav SOBOTKA. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2., aktualiz. vyd. Praha: COFET, 2011, 416 s. ISBN 9788090439610.

PRÁŠILOVÁ, Halka. Diskriminace ve stáří. **In:** LACA, Slavomír. *Sociální pedagogika v kontextu teorie a praxe I*. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2013, s. 106-132. ISBN 9788087182451.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 203 s. Pedagogika (Grada). ISBN 9788024734705.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 292 s. ISBN 8071780294.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 184 s. ISBN 9788024730066.

SKORUNKOVÁ, Radka. *Úvod do vývojové psychologie*. Vyd. 4. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011, 69 s. ISBN 9788074351150.

SYROVÝ, Petr a Martin NOVOTNÝ. *Osobní a rodinné finance*. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, 171 s. ISBN 8024704781.

TOŠNEROVÁ, Tamara. *Jak si vychutnat seniorská léta*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009, 239 s. ISBN 9788025121047.

VAĎUROVÁ, Helena a Pavel MÜHLPACHR. *Kvalita života: teoretická a metodologická východiska*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 143 s. ISBN 8021037547.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2010, 467 s. ISBN 9788024618326.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 461 s. ISBN 9788024613185.

VÁŽANSKÝ, Mojmír. *Kvalita života starších dospělých a seniorů v kontextu výchovné a sociální pomoci*. Brno: MSD, 2010, 200, [14] s. ISBN 9788073921309.

VEPŘEKOVÁ, Blanka. Vliv stárnutí na kognitivní funkce a možnosti hodnocení v terénní praxi. *Praktický lékař*. 2012, **92** (3), 139-144. ISSN 0032-6739.

VÍZDAL, František. *Základy psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 186 s.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. [online]. © 2006. [cit. 26.9.2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz>

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. [online]. © 1995. [cit. 25.9.2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

WHO	Světová zdravotnická organizace
WHO/Europe	Světová zdravotnická organizace - regionální úřad pro Evropu
HDP	Hrubý domácí produkt
FG	Finanční gramotnost
BÚ	Běžný účet
SÚ	Spořicí účet
RPSN	Roční procentuální sazba nákladů
SP	Sociální pedagogika
VK 55+	Věková kategorie 55+
VK 65+	Věková kategorie 65+

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. č. 1 Tabulka změn ve stáří (s. 21)

Obr. č. 2 Hierarchický model lidských potřeb podle Abrahama Maslowa (s. 27)

Obr. č. 3 Složky finanční gramotnosti (s. 39)

SEZNAM GRAFŮ

- Graf č. 1 Pohlaví respondentů (s. 57)
- Graf č. 2 Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů (s. 57)
- Graf č. 3 Věková kategorie respondentů (s. 58)
- Graf č. 4 Vědomostní test z FG (s. 59)
- Graf č. 5 Rozpočet, finanční rezervy, půjčky (s. 60)
- Graf č. 6 Hodnocení vlastních znalostí z FG, kritérium pro založení bankovního účtu,
finanční produkty a služby (s. 62)
- Graf č. 7 Vědomostní test z FG – srovnání věkových kategorií (s. 63)
- Graf č. 8 Kompetence v oblasti FG a jejich dopady na život (s. 64)
- Graf č. 9 Finanční gramotnost v kontextu kvality života seniora (s. 66)

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA I Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Dotazník pro zjištění finanční gramotnosti seniora a jejího vlivu na kvalitu života

Vážený pane, vážená paní,

jmenuji se Jitka Forejtová Zhořová a jsem studentkou třetího ročníku bakalářského studia, Fakulty humanitních studií, Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Obracím se na Vás s žádostí o laskavé vyplnění mého dotazníku, který poslouží jako podklad pro Bakalářskou práci na téma „Vliv finanční gramotnosti na kvalitu života seniora“.

Dotazník obsahuje 25 otázek a je rozdělen na 3 části. První část zjišťuje finanční gramotnost, druhá sada otázek je zaměřená na kvalitu života v souvislosti s finanční gramotností a poslední díl dotazníku obsahuje sociodemografické údaje. **Pro kvalitní zpracování výzkumu Vás prosím o zodpovězení každé otázky.**

Dotazník je anonymní. Získané informace budou sloužit pouze pro vyhodnocení výzkumu a nebudou použity k jakýmkoli komerčním účelům.

Děkuji Vám za spolupráci a věnovaný čas.

1. Pokládáte své dosavadní znalosti z oblasti finanční gramotnosti za dostačující?

Ano	☐	Spíše ano	☐	Spíše ne	☐	Ne	☐
-----	--------------------------	-----------	--------------------------	----------	--------------------------	----	--------------------------

2. Vedete si osobní/rodinný rozpočet? (označte jednu variantu)

Ano, pravidelně

Ano, nepravidelně

Ne, nikdy

3. Při řešení špatné finanční situace se obrátíte na: (označte jednu variantu)

Bankovní instituce

Nebankovní instituce

Rodinu, přátele, známé

4. Exekuce je: (označte jednu variantu)

Vykonávací řízení, spočívající ve vymožení peněžité částky od dlužníka pro věřitele

Státní moc

Případ, kdy dlužník nedokáže uhradit své závazky

5. Běžný účet je: (označte jednu variantu)

- Účet, na který si vkládá klient finanční prostředky primárně pro spoření
- Účet, který slouží k hotovostnímu a bezhotovostnímu platebnímu styku
- Účet pro krátkodobé uložení peněz s výhodným úrokem

6. Které kritérium pro založení bankovního účtu je pro Vás nejdůležitější?

(označte jednu variantu)

- Spolehlivost banky, u které je veden bankovní účet
- Vzdálenost banky od místa bydliště, zaměstnání
- Bankovní poplatky
- Banka umožňuje elektronické (internetové) bankovníctví

7. Bezhotovostní peníze jsou: (označte jednu variantu)

- Peníze zapůjčené jiné osobně
- Peníze uložené na bankovním účtu
- Domluvená odměna za službu

8. Víte, co znamená pojem inflace? (označte jednu variantu)

- Vede k poklesu kupní síly peněz
- Ukazatel poklesu reálné mzdy
- Zvýšení reálné hodnoty peněz v určitém časovém horizontu

9. S pojmem RPSN (roční procentní sazba nákladů) se můžete setkat?

(označte jednu variantu)

- Při uzavření spotřebitelského úvěru
- Při založení běžného účtu
- Při uzavření kapitálového životního pojištění

10. Kdo schvaluje tzv. „osobní bankrot“? (označte jednu variantu)

- Finanční úřad
- Soud
- Banka

11. Který typ pro vytvoření finanční rezervy považujete za nejvhodnější?

(označte jednu variantu)

Spořicí účet

Doma, tzv. „pod polštář“

Stavební spoření

Kapitálové životní pojištění, Investiční životní pojištění, penzijní připojištění

Žádný, nespořím

12. O finančních produktech a službách získáváte informace z:

(označte jednu variantu)

Internetu a televize

Tisku

Od rodinných příslušníků a přátel

Od finančních institucí

13. Finanční instituce nabízejí širokou škálu finančních produktů a služeb. Jak velké potíže Vám dělá orientovat se v nabídce produktů a služeb? (uved'te na škále od 1 do 5, přičemž 5 znamená velmi dobře a 1 znamená velmi špatně)

VELMI ŠPATNĚ

1

2

3

4

5

VELMI DOBRĚ

14. U které cílové skupiny je, podle Vás, výuka k finanční gramotnosti nejdůležitější? (označte jednu variantu)

Děti

Mládež

Dospělí

Senioři

U každé skupiny

15. Domníváte se, že má nedostatečná finanční gramotnost negativní dopady na život?

Ano	☐	Spíše ano	☐	Spíše ne	☐	Ne	☐
-----	--------------------------	-----------	--------------------------	----------	--------------------------	----	--------------------------

16. Myslíte si, že dobrá finanční gramotnost pozitivně ovlivňuje jedince na měnící se životní situaci?

Ano ☐	Spíše ano ☐	Spíše ne ☐	Ne ☐
------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

17. Domníváte se, že nárůst zadluženosti českých domácností souvisí s nedostatečnou finanční gramotností?

Ano ☐	Spíše ano ☐	Spíše ne ☐	Ne ☐
------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

18. Myslíte si, že nedostatek finančních informací může bránit ve využívání finančních produktů?

Ano ☐	Spíše ano ☐	Spíše ne ☐	Ne ☐
------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

19. Souhlasíte, že žít spokojeným, kvalitním a plnohodnotným životem souvisí s finanční gramotností?

Ano ☐	Spíše ano ☐	Spíše ne ☐	Ne ☐
------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

20. Myslíte si, že orientace v ekonomické oblasti pozitivně ovlivňuje přípravu jedince na „podzim života“?

Ano ☐	Spíše ano ☐	Spíše ne ☐	Ne ☐
------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

21. Do jaké míry je kvalita Vašeho života ovlivněna finanční gramotností? (uveďte na škále od 1 do 5, přičemž 5 znamená velmi mě ovlivňuje a 1 znamená vůbec mě neovlivňuje)

VŮBEC MĚ NEOVLIVŇUJE 1 2 3 4 5 VELMI MĚ OVLIVŇUJE

22. Ovlivňuje Vaše finanční gramotnost možnost trávení volnočasových aktivit? (uveďte na škále od 1 do 5, přičemž 5 znamená velmi mě ovlivňuje a 1 znamená vůbec mě neovlivňuje)

VŮBEC MĚ NEOVLIVŇUJE 1 2 3 4 5 VELMI MĚ OVLIVŇUJE

23. Pohlaví:

Muž

Žena

24. Vaše dosažené vzdělání:

Základní

Vyučen

Střední

Vysokoškolské

25. Věk:

55 +

65 +

75 +

85 +